

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

AUDINGA BENDARAVIČIŪTĖ
(BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS PROGRAMA)

TURTINIO NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASTINGUMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
dr. Tomas Rudzkis

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1. Turtinio nusikalstamumo ir priešastingumo sampratos	6
1.1. Turtinio nusikalstamumo samprata ir išskirtiniai bruožai.....	6
1.2. Priešastingumo samprata	14
2. Nusikaltamumo priešasčių teorijos apie turtinius nusikaltimus	16
3. Turtinių nusikaltimų priešastys ir veiksniai.....	24
4. Asmenų, nuteistų už turtinius nusikaltimus, asmenybė ir nusikalstamo elgesio priešastys ..	29
5. Turtinio nusikalstamumo prevencija.....	45
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	50
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53
ANOTACIJA	56
ANOTATION.....	57
SANTRAUKA	58
SUMMARY	59
PRIEDAI	60

IVADAS

Temos aktualumas. Nusikalstamumas yra savitas, sudėtingas socialinis reiškinys. Jis nėra uždaras ir siejasi su daugybe kitų socialinių reiškinių, yra jų nuolat veikiamas bei pats daro jiems poveikį. Nusikalstamumą lemia ne viena priežastis ar veiksnys, o jų sistema, todėl nusikalstamumo priežastingumo kaip vienos iš pagrindinių kriminologijos mokslo problemų klausimas vargu ar kada praras savo aktualumą.

Lietuvoje kaip ir daugelyje pasaulio šalių turiniai nusikaltimai sudaro didžiąją dalį visų nusikaltimų. Būtent šiais nusikaltimais yra pažeidžiama viena prigimtinių žmogaus teisių – teisė į nuosavybę¹. Materialinės vertybės šiuolaikinėje visuomenėje yra vyraujančios, nuosavybė kiekvieno asmens gyvenime užima svarbią vietą, kadangi turtas yra laikomas ne tik žmogaus biologinės ir kultūrinės egzistencijos įtvirtinimo priemonė, bet ir visų jo teisių bei laisvių įgyvendinimo pagrindas ir garantas. Tad ir bet kokio turto praradimas skaudžiai paliečia kiekvieną turtinio nusikaltimo auką, sukelia ne tik materialinę žalą, bet ir moralinę, psichologinę traumą. Turtinių nusikaltimų aukos tyrimų duomenimis dažnai išgyvena didelę baimę, depresiją, priešišumą ir somatinius simptomus, kurie tęsiasi ilgesnį laiką². Taip pat reiktų atkreipti dėmesį, kad turiniai nusikaltimai, iš jų ypač vagystės ir plėšimai, yra vienas greičiausių ir lengviausių neteisėto pasipelnymo būdų.

Darbe nagrinėjamas turinis nusikalstamumas, nes norint efektyviai kontroliuoti jį ir taikyti tinkamas prevencines priemones, reikia nuodugniai išanalizuoti jo sąvoką, šio reiškinio raidą, struktūrą, charakterizuoti turinius nusikaltimus darančius asmenis ir įvardinti priežastis bei veiksnius, kurie paskatina asmenis imtis neteisėtų veiksmų. Neišsiaiškinus, kokios yra nusikalstamumo šaknys, negalima rimtai galvoti apie efektyvią šio reiškinio kontrolę.

Tyrimo problema. Daugumoje kriminologijos vadovėlių, parašytų tiek lietuvių, tiek užsienio kalbomis, yra nagrinėjamos įvairios nusikalstamumo priežasčių teorijos, kurios neretai prieštarauja viena kitai, todėl atsakyti, kuri yra patikimiausia, net ir šiandien sunku. Taip pat reiktų atsižvelgti į tai, kad dažniausiai pateikiamos bendrajam nusikalstamumui būdingos priežastys, todėl atskiroms nusikalstamumo rūšims ir sisteminiam jų nagrinėjimui skiriama per mažai dėmesio.

Tyrimo objektas. Šio magistro baigiamojo darbo objektas yra turinis nusikalstamumas.

¹ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis (I knyga). Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 323.

² Finkelhor D., Ormrod R., Juvenile victims of property crime. Iš http://www.ncjrs.gov/html/ojjdp/jjbul2000_12_2/contents.html; prisijungimo laikas: 2009-01-16

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti turtinio nusikalstamumo determinantus bei išskirti esminius asmenų, nuteistų už turtinius nusikaltimus, bruožus, taip pat numatyti galimas turtinio nusikalstamumo prevencijos kryptis ir būdus.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant šiame darbe numatyto tikslo, sprendžiami tokie uždaviniai:

1. Atskleisti turtinio nusikalstamumo ir bendrą priežastingumo sampratą.
2. Išanalizuoti turtinio nusikalstamumo struktūrą ir lygį.
3. Iširti turtinį nusikalstamumą skatinančias priežastis.
4. Pateikti pagrindinius turtinius nusikaltimus darančių asmenų asmenybės bruožus, charakteristikas.
5. Nustatyti turtinio nusikalstamumo prevencijos kryptis.

Tyrimo metodai. Šis magistro baigiamasis darbas yra tiek teorinio, tiek praktinio pobūdžio, todėl darbo tikslui pasiekti ir keliamiems uždaviniams įgyvendinti naudojami šie metodai: mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas, teisės aktų analizė, statistinių duomenų analizė, anketinė apklausa ir ekspertinis vertinimas.

Duomenys apie turtinio nusikalstamumo priežastis ir nusikaltėlių asmenybę buvo surinkti pasinaudojant individualios apklausos būdu (anketavimas papildant anketinius duomenis žiniomis, gautomis per individualius pokalbius) ir ekspertiniu vertinimu. Ekspertai – tai žmonės, kurie dėl savo darbo pobūdžio apie turtinius nusikaltimus bei juos darančius asmenis gali pasakyti daugiausia. Šiame darbe ekspertais buvo pasirinkti trys asmenys: Vilniaus m. 3 PK NTS tyrėja ir du Vilniaus m. 2 apylinkės teismo baudžiamųjų bylų teisėjai, kuriems buvo pateikti klausimai (2 priedas), susiję su asmenų, kaltinamų turtinių nusikaltimų padarymu, išskirtiniais bruožais, padarytų nusikaltimų priežastimis ir pan.

Ekspertinis vertinimas yra tik pagalbinė priemonė, šiame darbe daugiausia dėmesio skiriama šiuo metu (2009 metų spalio mėnesį) laisvės atėmimo bausmę už turtinius nusikaltimus atliekantiems asmenims ir jų atsakymams į pateiktus anketoje (1 priedas) klausimus. Tyrime dalyvavo 52 vyrai iš Vilniaus pirmųjų ir antrųjų pataisos namų bei 34 moterys iš Panevėžio pataisos namų. Daugiausia (net 63) buvo apklausta asmenų, bausmę atliekančių už vagystę, 16 už plėšimus ir 7 (tik vyrai) už kitas veikas, iš kurių 4 turto prievartavimai, 2 sukčiavimai ir vienas turto pasisavinimas. Tyrimo metu buvo fiksuotas respondento amžius, lytis, išsimokslinimas, šeimyninė padėtis, užsiėmimas nusikalstamos veikos darymo metu, ankstesni baustumai administracine tvarka ir teistumai.

Tyrimo šaltiniai. Lietuvos teisės moksle yra nemažai mokslinių darbų, nagrinėjančių turtinį nusikalstamumą. Apie turtinius nusikaltimus Lietuvoje rašė O. Fedosiuk, K. Jovaišas, A. Drakšienė, E. Stauskienė, užsienyje – R. Rosenfeld, R. Fornango ir kiti autoriai. Bendrai nusikalstamumo sampratai atskleisti yra pasisakę prof. J. Bluvšteinas, A. Dobryninas, J.

Galinaitytė, dr. T. Rudzkis ir kiti autoriai. Nusikalstamumo priežastims išsiaiškinti nuo senų laikų skiriamas didelis dėmesys kiekvienoje valstybėje. Lietuvoje šiuo klausimu daugiau yra pasisakę prof. V. Justickis, prof. J. Bluvšteinas bei kiti „Kriminologijos“ vadovėlio bendraautoriai, kurie atskirai kalba ir apie turtinį nusikalstamumą bei jo priežastingumą. Apie turtinio nusikalstamumo priežastis iš užsienio autorių kalbėjo R. M. Howsen, S. B. Jarrell, K. Pease, J. K. Cochran ir kiti. Šiame magistro baigiamajame darbe remiamasi ir kitais šaltiniais: Lietuvos bei užsienio moksliniais darbais, teisės aktais, informacija iš įvairių interneto svetainių.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro dvi dalys:

I. Teorinė dalis, kurią sudarys trys skyriai. Pirmame skyriuje aptariama bendrai nusikalstamumo, tada turtinio nusikalstamumo ir galiausiai priežastingumo sąvoka. Tai grynai teorinio pobūdžio skyrius, mokslininkų jau suformuluotų sąvokų apibendrinimas ir pritaikymas konkrečiai šiam darbui. Šiame skyriuje taip pat analizuojami turtinio nusikalstamumo kriminologiniai rodikliai: struktūra, dinamika, lygis. Antrame ir trečiame skyriuose aptariant atskiras nusikalstamumo priežasčių teorijas ieškoma turtinio nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų jam atsirasti. Daugiausiai analizuojami ekonominiai, socialiniai, psichologiniai veiksniai, dėmesys bus atkreiptas ir į politinius bei teisinius veiksnius, tačiau jiems dėmesio šiame darbe bus skiriama mažiau.

II. Praktinė dalis, kurią sudarys du skyriai. Praktinės dalies tyrimą sudaro laisvės atėmimo įstaigose kalinčių už turtinių nusikaltimų padarymą asmenų apklausa. Klausimynas sudarytas remiantis išvadomis, gautomis analizuojant kriminologines teorijas, kad apklausiamieji galėtų patvirtinti arba paneigti kriminologinių teorijų pasiūlytas priežastis ir kad galėtų pasakyti konkrečiai tą asmenį paskatinusius veiksnius pasirinkti neteisėtą pasipelnymo būdą. Antras skyrius skiriamas esančių prevencijos priemonių panagrinėjimui ir naujų pasiūlymui.

Pagrindiniai šio darbo aspektai yra apibendrinti išvadose. Atsižvelgiant į jas, pateikti pasiūlymai. Darbe pasiremti ir cituoti bibliografiniai šaltiniai yra nurodyti literatūros sąrašė. Pagrindinės darbo tezės yra išdėstytos santraukose lietuvių ir anglų kalbomis.

I. TURBINIO NUSIKALSTAMUMO IR PRIEŽASTINGUMO SAMPRATOS

1.1. Turbinio nusikalstamumo samprata ir išskirtiniai bruožai

Nusikalstamumo sąvoka yra viena iš pagrindinių kriminologijos moksle, todėl kyla nemažai diskusijų dėl jo sampratos. Prof. J. Bluvšteinas nusikalstamumą apibrėžia kaip procesą, kurį sudaro visuma įstatymo baudžiamų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį³. Kiti autoriai, nagrinėję nusikalstamumo sampratos problemą, pateikia tokį apibrėžimą: nusikalstamumas yra valstybei ir visuomenei pavojingas, istoriškai kintantis, save kuriantis, sąlyginai savarankiškas socialinis teisinis reiškinys, nulemtas visuomenėje vykstančių socialinių procesų ir reiškinių, reikalaujantis nuolatinės kontrolės⁴. Dar būtų galima kaip iš viena nusikalstamumo požymių paminėti neišvengiamumą, kuris pasireiškia tuo, kad egzistuoja bet kurioje visuomenėje ir visiškai panaikinti jo neįmanoma.

Dėl didelės nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų įvairovės paprastai jie skirstomi į atskiras kategorijas ar grupes, kad būtų lengviau juos nagrinėti. Yra du būdai tai padaryti: teisinis ir kriminologinis. Teisinis požiūris atspindi bet kurios valstybės baudžiamajame kodekse, kur nusikalstamos veikos grupuojamos į atskirus skyrius pagal kėsinimosi objektą, pavyzdžiui, nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai, nusikaltimai valstybės nepriklausomybei, nusikaltimai žmogaus gyvybei, sveikatai, nusikaltimai nuosavybei, nusikaltimai šeimai ir t. t. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) specialiojoje dalyje yra net trisdešimt du skyriai, saugantys vis kitą vertybę. Kriminologai grupuoja nusikaltimus, kurie yra panašaus tipo, atsiranda panašiomis aplinkybėmis ar dėl panašių priežasčių. Kriminologijos enciklopedijoje⁵ išskirtos trys nusikaltimų grupės pagal viktimizacijos šaltinį – nusikaltimai prieš asmenį, nusikaltimai nuosavybei ir nusikaltimai viešajai tvarkai. Taip pat yra išskiriamas nepilnamečių, smurtinis, turbinis, organizuotas, recidyvinis nusikalstamumas.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio šalių, turbiniai nusikaltimai arba nusikaltimai nuosavybei sudaro didžiąją dalį visų nusikaltimų. Prieš pradėdant juos nagrinėti, būtina apsibrėžti turbinio nusikalstamumo sąvoką. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad turbinis nusikalstamumas apima ir ekonominius ar finansinius nusikaltimus, kadangi asmenys, darantys tokio pobūdžio nusikaltimus, siekia materialinės naudos ir tai daro dėl savanaudiškų paskatų. Toks požiūris nėra

³ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 37.

⁴ Galinaitytė J., Rudzkis T., Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema // Jurisprudencija, 2005, T. 70(62). P. 134-140.

⁵ Ass. edit. Luckenbill D., Peck D. Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior, Volume II. Brunner Routledge, 2001. P. 508.

teisingas, per plačiai vertina turtinį nusikalstamumą, todėl svarbu yra atskleisti turtinio nusikalstamumo sąvoką ir atriboti ją nuo ekonominio ir finansinio nusikalstamumo.

Visų pirma, šie nusikaltimai skiriasi pagal kėsinosi objektą, todėl yra išskirti į atskirus LR BK skyrius. Turtinių nusikaltimų tiesioginis objektas yra atskiro individo nuosavybė, o ekonominiai nusikaltimai – tai neteisėti, nusikalstami veiksmai ekonomikos srityje, kuriais kėsinamasi į ekonominius valstybės bei gyventojų interesus, nuosavybę, ūkinę, komercinę, finansinę veiklą⁶. Prie ekonominių nusikaltimų priskiriami tokie nusikaltimai kaip fiktyvi ūkinė komercinė veikla, kontrabanda, vartotojų apgaulinėjimas ir kiti. Šie nusikaltimai pasižymi tuo, kad daro didžiausią žalą valstybės ekonominei ir finansinei sistemai. Finansiniais nusikaltimais yra kėsinamasi į valstybės finansų ir kredito sistemą. Turtinis nusikalstamumas tradiciškai nėra siejamas su nusikalstamom veikom informatikai, ekonomikai, valstybės tarnybai.

Turtinis nusikalstamumas – tai visuma nusikalstamų veikų nuosavybei, kuriomis kėsinamasi į savininko ar kito asmens, valdančio turtą pagal įstatymus ar sutartį, teisę valdyti, naudotis ir disponuoti turtu⁷. Nuosavybė yra viena iš svarbiausių ir įvairiomis teisės normomis saugomų gėrių. Nuosavybės neliečiamumas užtikrinimas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 17 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę turėti nuosavybę tiek vienas, tiek kartu su kitais ir kad iš nieko negali būti savavališkai atimta jo nuosavybė⁸. Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnyje „Nuosavybės apsauga“ nustatyta, kad nuo kėsinosi į nuosavybę yra ginami ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys. Nuosavybės neliečiamumą užtikrina ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnis, o juo remiantis, ir kitų teisės šakų teisės aktai.

Pagal F. von Listą nuosavybė gali būti pažeista trim būdais: 1) sugadinus ar sunaikinus daiktą (nesvarbu, tai kilnojamasis ar nekilnojamasis daiktas); 2) pasisavinus daiktą, t. y. svetimas pradeda valdyti daiktą kaip nuosavą; 3) pasisavinus jo naudojimosi teisę⁹. Pagal tai nusikaltimai nuosavybei gali būti skirstomi į atskiras kategorijas. K. Jovaišas pagal 1961 m. BK nusikaltimus nuosavybei išskyrė į tris grupes: 1) grobimai (vagystė, plėšimas); 2) veikos, kuriomis siekiama gauti turtinės naudos (turto prievartavimas, radinio pasisavinimas); 3) turto sunaikinimas ar sužalojimas¹⁰. Galima ir kitokia turtinių nusikaltimų klasifikacija, pavyzdžiui, nusikaltimai nuosavybei susiję su nusikalstamu praturtėjimu ir nesusiję su nusikalstamu praturtėjimu, bet

⁶ Babachinaitė G. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Vilnius: MRU, 2008. P. 66.

⁷ Drakšienė A., Stauskienė E. Nusikaltimai nuosavybei Lietuvos ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Vilniaus universiteto leidykla, 1998.

⁸ 1968 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1991.

⁹ Drakšienė A., Stauskienė E. Nusikaltimai nuosavybei Lietuvos ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Vilniaus universiteto leidykla, 1998. P. 24.

¹⁰ Jovaišas K. Nusikaltimai nuosavybei (Baudžiamųjų įstatymų komentaras) // Teisės problemos, 1995, Nr. 3. P. 22.

darantys materialinę žalą¹¹. Šis skirstymas ypač reikšmingas nagrinėjant turtinio nusikalstamumo priežastingumą. Natūralu, kad skiriasi asmenų, kurie daro veikas, nukreiptas į neteisėtą praturtėjimą, ir asmenų, kurie gadina ar naikina svetimą turtą, veikimo priežastys, elgesio motyvacija, asmenybės bruožai ir poveikio tokiam jų elgesiui būdai, išskyrus retus atvejus, kai turtas sunaikinamas savanaudiškais motyvais, o vagystė padaryta dėl altruistinių motyvų. Todėl, nepaisant to, kad teisiniu požiūriu šios veikos priskiriamos turtiniams nusikaltimams, kriminologiniu aspektu patogiau ir efektyviau jas nagrinėti atskirai. Tokios pozicijos laikosi ir ats. red. prof. J. Bluvšteino vadovėlio „Kriminologija“ autoriai, kurie prie turtinių nusikaltimų priskiria vagystes, plėšimus, turto prievartavimą ir sukčiavimą¹², taip pat prof. V. Justickis, kuris savo vadovyje „Kriminologija“, nagrinėdamas turtinį nusikalstamumą, daugiausia dėmesio skiria vagystėms, sudarančioms didžiąją dalį nusikaltimų nuosavybei, tačiau jam priskiria ir plėšimus, turto prievartavimą ir sukčiavimą¹³. Pagal išskirtas būtent tokias nusikalstamas veikas turtinį nusikalstamumą galima apibūdinti kaip visumą nusikalstamų veikų svetimam turtui, kurios padaromos tiesiogiai neteisėtai užvaldant svetimą turtą savanaudiškais motyvais, turint tikslą praturtėti be pagrindo kitų sąskaita.

Didžiojoje Britanijoje turtinis nusikalstamumas apima įvairius būdus, kuriais asmenys, namų ūkiai ar įmonės dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų netenka savo turto arba jų turtas yra sugadintas, tai vagystės iš namų (angl. *burglary*), transporto priemonių vagystės, kitos vagystės, turto sugadinimas ir sukčiavimas¹⁴. JAV turtiniai nusikaltimai apibūdinami kaip neteisėtas pinigų ar kilnojamojo (materialaus) turto paėmimas ar sugadinimas, t. y. vagystės iš namų, transporto priemonių vagystės, kitos vagystės, vandalizmas¹⁵, padegimas¹⁶. Kanadoje turtiniais nusikaltimais laikomi įsilaužimai, transporto ir kitos vagystės, vogtų daiktų laikymas ir sukčiavimas¹⁷. Plėšimas tiek Didžiojoje Britanijoje, tiek JAV yra priskiriamas prie smurtinių nusikaltimų. Lietuvoje turtiniai nusikaltimai yra numatyti LR BK XXVIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams“, kurio normos skirtos kriminalizuoti veikas, susijusias su neteisėtos turtinės naudos gavimu padarant atitinkamą žalą kitam asmeniui, tai vagystė, neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis, plėšimas, turto

¹¹ Drakšienė A., Stauskienė E. Nusikaltimai nuosavybei Lietuvos ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Vilniaus universiteto leidykla, 1998. P. 30.

¹² Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 265.

¹³ Justickis V. Kriminologija, I dalis. Vilnius, 2001. P. 397.

¹⁴ UK National statistics. Topic guide to: Property crime. Iš <http://www.statistics.gov.uk/hub/crime-justice/crime/property-crime/index.html>; prisijungimo laikas: 2009-06-08

¹⁵ Finkelhor D., Ormrod R., Juvenile victims of property crime. Iš http://www.ncjrs.gov/html/ojdp/jjbul2000_12_2/contents.html; prisijungimo laikas: 2009-01-22

¹⁶ Federal Bureau of investigation. Property crime. Iš http://www.fbi.gov/ucr/cius2007/offenses/property_crime/index.html; prisijungimo laikas: 2009-06-19

¹⁷ Corrections and Conditional Release Statistical Overview. 2008. Iš <http://www.publicsafety.gc.ca/res/cor/rep/fl/2008-04-ccrso-eng.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-08

prievartavimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas, turto iššvaistymas, radinio pasisavinimas, turtinės žalos padarymas apgaule, turto sunaikinimas ar sugadinimas ir nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas.

Atskleidžiant turtinio nusikalstamumo definiciją kyla problema dėl svetimo turto arba gautos turtinės naudos sąvokos. Svetimas turtas turtinių nusikaltimų kontekste dažniausiai suvokiamas tik kaip pinigai, vertybiniai popieriai ir kitas materialus turtas. Toks požiūris pilnai tinka turto pagrobimui, t. y. vagystei ir plėšimui, tačiau, dr. O. Fedosiuko nuomone, yra tokių veikų, kurios gali pasireikšti tiek materialaus turto pasisavinimu, tiek ir kitos nematerialios turtinės naudos gavimu ir kurios gali būti nukreiptos tiek prieš nuosavybę, tiek ir kitas turtines teises bei interesus¹⁸. Tarp šių veikų patenka neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis, turto prievartavimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas, turto iššvaistymas, turtinės žalos padarymas apgaule, nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas.

Turtiniai nusikaltimai sudaro didžiąją dalį visų nusikaltimų ne tik Lietuvoje, bet ir daugumoje pasaulio šalių. Nusikalstamos veikos nuosavybei Švedijoje 2007 metais sudarė 45 procentus visų užregistruotų nusikalstamų veikų, nors pastaruosius dešimt metų jų skaičius mažėja¹⁹, Airijoje 2007 metais 100 000 gyventojų teko 3 427,5, 2008 metais – 3 428,44 turtiniai nusikaltimai²⁰, JAV 2007 metais 100 000 gyventojų teko 3 263,5 turtiniai nusikaltimai, nors palyginti su 2006 metais jų sumažėjo 1,4 procento²¹, Kanadoje 2007 metais 100 000 gyventojų teko 3 320 turtinių nusikaltimų, nors nuo 1991 metų, kai 100 000 gyventojų teko 6 160, kiekvienais metais buvo padaroma vis mažiau tokio pobūdžio nusikalstamų veikų²². Estijoje nusikaltimai nuosavybei sudaro apie 59 procentus, 2007 metais 100 000 gyventojų teko 2 056 turtiniai nusikaltimai, nuo 2003 metų kiekvienais metais tiek bendro, tiek turtinio nusikalstamumo lygis mažėja²³. Lyginant Estijos, Latvijos ir Lietuvos bendrojo nusikalstamumo būklę, kurią atspindi absoliutus per tam tikrą laikotarpį padarytų nusikalstamų veikų skaičius, Lietuva lenkia abi valstybes, tačiau lyginant 2007 metų nusikalstamumo lygį 100 000 gyventojų pirmauja Estija, o Lietuvos nusikalstamumo lygis mažiausias²⁴. Nuo 2004 metų visose trijose Baltijos valstybėse

¹⁸ Fedosiuk O., Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė // Jurisprudencija, 2004, T. 60(52). P. 82-95.

¹⁹ National council for crime prevention. Crime statistics: Reported offences. Iš http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=14&module_instance=11; prisijungimo laikas: 2009-06-08

²⁰ Central statistics office Ireland. Statistics. Iš <http://www.cso.ie/px/pxeirestat/Dialog/Saveshow.asp>; prisijungimo laikas: 2009-09-30

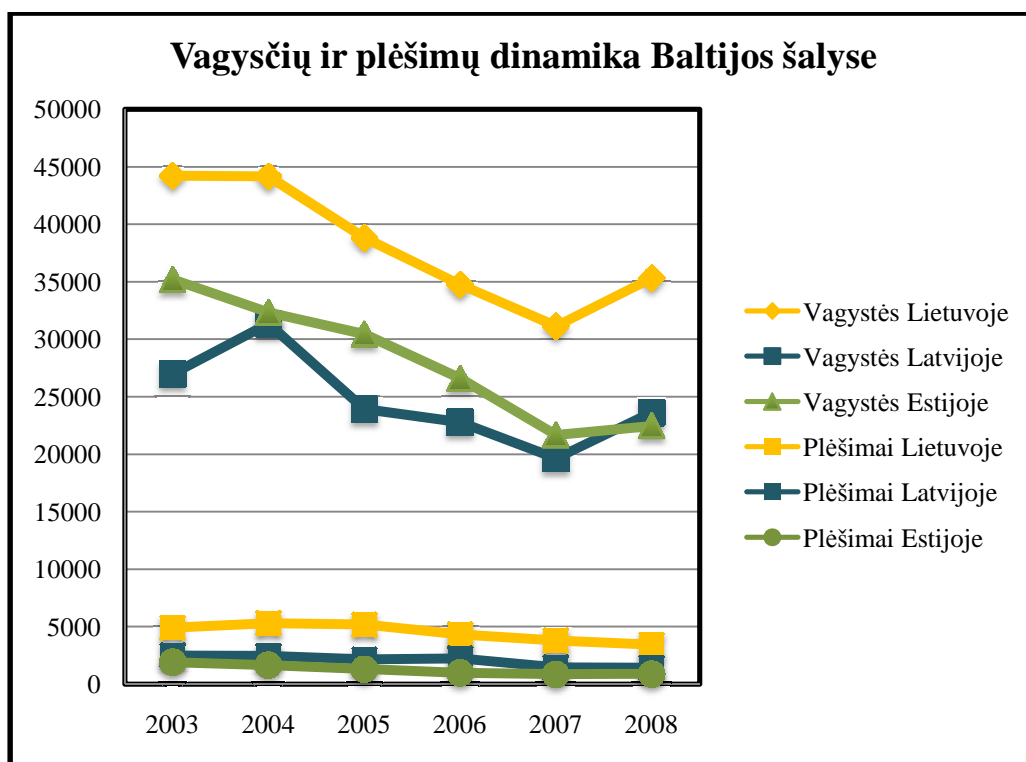
²¹ Federal Bureau of investigation. Property crime. Iš http://www.fbi.gov/ucr/cius2007/offenses/property_crime/index.html; prisijungimo laikas: 2009-06-19

²² Corrections and Conditional Release Statistical Overview. 2008. Iš http://www.publicsafety.gc.ca/res/cor/rep/_fl/2008-04-ccrso-eng.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-08

²³ Statistics Estonia. Recorded offences by type. Iš <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>; prisijungimo laikas: 2009-09-30

²⁴ Skaičiuota remiantis NPLC ir Eurostat duomenimis: 100 000 gyv. Estijoje tenka 3 441, Latvijoje – 2 438, Lietuvoje – 2 179 nusikalstamos veikos.

pastebima bendrojo nusikalstamumo mažėjimo tendencija, tačiau jau 2008 metų statistika rodo nors ir nežymų augimą, kuris galėtų būti siejamas su staigia bankų griūtimi JAV 2008 metais, kuri sudrebino viso pasaulio ekonomiką, todėl tikėtina, kad nespėjus atsigauti ekonomikai ir 2009 metais nusikalstamumas, ypač turtinis, augs. Lyginant turtinį nusikalstamumą visose trijose valstybėse vagystės paplitusios labiausiai: Estijoje vagystės sudaro 48 procentus bendrajame, 78 – 79 procentus turtiniame nusikalstamume, smarkiai atsilieka sukčiavimas, sudarantis 9,8 procentus turtiniame nusikalstamume, tada eina plėšimai ir turto prievartavimas ir kitos veikos²⁵; Latvijoje vagystės bendrajame nusikalstamume sudaro 35 – 41 procentą; Lietuvoje vagystės sudaro 46 – 49 procentus bendrajame, 82 procentus turtiniame nusikalstamume, tada eina plėšimai, sudarantys 9,2 procento, sukčiavimas, turto prievartavimas ir kitos veikos²⁶. Vagysčių ir plėšimų dinamika šiose valstybėse yra matoma 1 paveiksle. Nuo 2004 metų tiek vagysčių, tiek plėšimų visose Baltijos valstybėse mažėjo, o 2008 metais šių veikų skaičius vėl pradeda didėti.

1 pav. Vagysčių ir plėšimų dinamika Baltijos šalyse (2003 – 2008 m.)

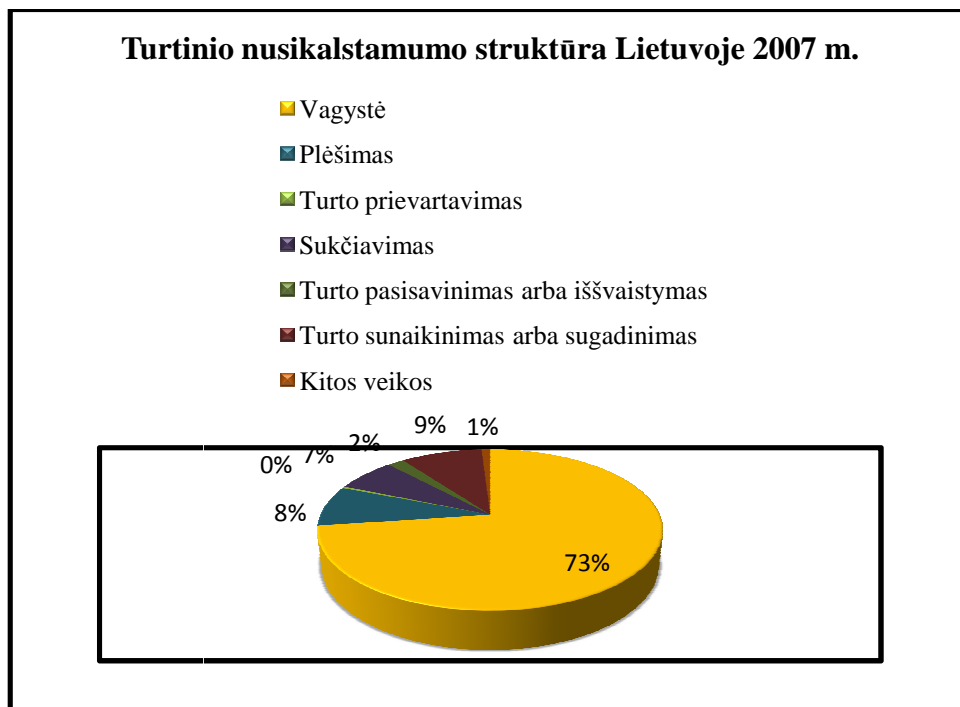
Šaltinis: Sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistinius duomenis²⁷.

²⁵ Skaičiuota remiantis duomenimis iš <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>; prisijungimo laikas: 2009-09-30

²⁶ Skaičiuota remiantis duomenimis iš <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1152>; prisijungimo laikas: 2009-10-01

²⁷ Lietuvos duomenys iš <http://www.stat.gov.lt/>; Latvijos – <http://data.csb.gov.lv/>; Estijos – <http://pub.stat.ee>

Lietuvos turtinio nusikalstamumo struktūra matoma 2 paveiksle. Pagal Informatikos ir ryšių departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas 2007 metais Lietuvoje buvo užregistruota 46 632 nusikalstamos veikos nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams²⁸.

2 pav. Turtinio nusikalstamumo struktūra Lietuvoje 2007 m.

Šaltinis: Sudaryta remiantis NPLC ir VRM duomenimis apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas (Forma_VSD-ITĮ)

Kaip anksčiau buvo minėta, turtinio nusikalstamumo struktūra Lietuvoje sutampa su LR BK XXVIII skyriuje numatytomis veikomis. Kiekviena nusikalstama veika turi savo ypatumus, todėl būtų tikslinga aptarti bent labiausiai paplitusias, tokias kaip vagystė, plėšimas, turto prievartavimas, sukčiavimas ir turto sunaikinimas ar sugadinimas. Vagystės pagal aukščiau pateiktą statistiką yra dažniausiai daromos nusikalstamos veikos ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų pasaulio šalių. Jos sudaro didžiausią dalį bendrajame nusikalstamume, o turtiniame nusikalstamume sudaro absoliučią daugumą. Vagystė – tai slaptas ar atviras svetimo turto pagrobimas. Esant kitoms lygiavertėms aplinkybėms, ji, palyginti su kitais grobimų būdais, yra mažiausiai pavojinga, bet kartu ir labiausiai paplitusi nusikalstama veika²⁹. Vagystės objektas – visų formų ir rūšių nuosavybė.

²⁸ Informatikos ir ryšių departamentas prie LR VRM. Statistika. Duomenys apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas (Forma_VSD-ITĮ)

²⁹ Jovaišas K. Nusikaltimai nuosavybei (Baudžiamųjų įstatymų komentaras) // Teisės problemos, 1995, Nr. 3. P. 32.

Plėšimas yra vienas pavojingiausių nusikaltimų nuosavybei, kadangi svetimas turtas užvaldomas panaudojant fizinį smurtą ar grasinimus. Grasinimai gali būti išreikšti ne tik tiesiogine, bet ir ciniška bei rafinuota forma³⁰. Plėšimo pavojingumas pasireiškia per užpuolimą, kuris susijęs su prievartos panaudojimu. Labiau būdingi urbanizuotoms vietovėms, didesniems miestams, kur daug žmonių, pastatų, pereinamų kiemų, kur patogus greitas pasitraukimas iš įvykio vietos. Lietuvos baudžiamojoje teisėje šios veikos pagrindinis kėsಿನimosi objektas yra nuosavybė, o papildomas – žmogaus sveikata, todėl plėšimas yra priskiriamas prie turtinių nusikaltimų. Tuo tarpu anglosaksų arba bendrosios teisės tradicijos šalyse plėšimas yra priskiriamas prie smurtinių nusikaltimų, taip labiau pabrėžiant žmogaus sveikatos svarbą ir buvimą aukštesne vertybe nei nuosavybė.

Turto prievartavimas – tai nusikaltimas, artimas plėšimui, kadangi abu jungia tie patys požymiai – prievarta ir grasinimai. Pagrindinis objektas yra nuosavybė, papildomi – gyvybė, sveikata, laisvė, orumas. Lietuvoje ši veika buvo populiari pirmaisiais nepriklausomybės atgavimo metais, nes, O. Fedosiuko nuomone, turto prievartavimas kaip mažiau ar daugiau paplitęs kriminalinis reiškinys visuomenėse atsiranda esminių socialinių – ekonominių permainų bei krizių metu³¹. Turto prievartavimas pasižymi latentiskumu, kadangi nukentėjusieji bijo kreiptis į teisėsaugos institucijas. O. Fedosiukas išskyrė tokias reketo rūšis³²: 1) apsaugos reketą; 2) skolų išlupimą; 3) lupikavimo reketą, kai skolinamas kapitalas už labai didelius procentus; 4) išpirkų reikalavimą už pagrobto turto gražinimą; 5) konkurencinį reketą. Pastaruoju metu šių veikų vis mažėja, nuo 1994 metų jų sumažėjo maždaug 50 procentų. Be to, pasikeitė turto prievartavimo raiškos kryptys ir formos. Šiuo metu nebėra toks aktualus „apsaugos“ reketas, turėjo sumažėti ir lupikavimo reketas, tačiau išpirkų reikalavimas už pagrobimą turta ar asmenį (ypač Rusijoje) vis dar egzistuoja.

Sukčiavimas teisinėje literatūroje vis dar priskiriamas prie turtinių nusikaltimų, tačiau kai kurie atvejai, pavyzdžiui, PVM grobstymai, turi ekonominio nusikalstamumo atspalvį. Tradicinis sukčiavimas kaip nusikaltimas nuosavybei galėtų būti apibūdinamas kaip bet koks svetimo turto įgijimas apgaulės būdu, pavyzdžiui, vis dar populiarumo neprarandantis telefoninis sukčiavimas. Šios veikos pasižymi dideliu latentiskumu, nes apgautiems asmenims gali būti gėda prisipažinti, kad per trumpą laiką buvo įtikinti nebūtais dalykais, arba jie gali net nesuprasti, kad buvo apgauti.

Turto sugadinimas ar sunaikinimas nėra susijęs su nusikalstamu praturtėjimu, tačiau šiomis veikomis padaroma turtinė žala, todėl jos priskiriamos prie turtinių nusikaltimų. Be to, turto sugadinimas dažnai neatsiejamas nuo vagysčių iš gyvenamųjų patalpų ar automobilių, pavyzdžiui,

³⁰ Ten pat. P. 38.

³¹ Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 212.

³² Ten pat. P. 213.

A. Z. be kitų veikų nuteistas pagal BK 187 straipsnio 3 dalį už tai, kad vagystės metu, braudamasis į R. J. priklausantį butą, tyčia sugadino balkono duris, nupjovė metalinius strypus, pritvirtintus prie balkono angos – perėjimo į džiovyklą, taip padarė nukentėjusiajai R. J. 200 Lt turtinę žalą (LAT baudžiamoji byla Nr. 2K-611/2005); D. A. be vagystės nuteistas ir pagal 187 straipsnio 2 dalį už tai, kad tyčia išlaužė UAB „Lietuvos spauda“ Panevėžio agentūros spaudos kiosko 78 Lt vertės stiklo paketą, 73,50 Lt vertės žaliuzes, įsibrovė į spaudos kioską, kuriame sugadino 2,5 Lt vertės laikraštį, du 1,5 Lt, vieną 2 Lt ir vieną 4,15 Lt vertės žurnalus, taip pat pagrobė svetimą turtą (LAT baudžiamoji byla Nr. 2K – 327/2007)³³ ir t. t.

Aptarus turtinio nusikalstamumo sąvoką, struktūrą ir paplitimą, reikėtų aptarti ir jo išskirtinius bruožus. Turtinis nusikalstamumas dažnai siejasi su recidyviu, profesionaliu nusikalstamumu, kadangi ne retai reikalingi specifiniai asmenų įgūdžiai, išankstinis pasiruošimas ir planavimas, ypač automobilių vagystėms, kišenvagystėms ir sukčiavimo veikoms. Ats. red. prof. J. Bluvšteino vadovėlio „Kriminologija“ autorių teigimu turtiniams nusikaltimams būdinga: a) aukšti bendro ir specialaus recidyvo rodikliai; b) didelė grupinių nusikaltimų lyginamoji dalis; c) daugumos šiuos nusikaltimus darančių asmenų kriminalinė specializacija ir kriminalinis profesionalumas³⁴. Kaip vieną išskirtinių turtinio nusikalstamumo bruožų galima būtų paminėti savanaudiškus motyvus, nes darant turtinius nusikaltimus norima praturtėti be pagrindo kitų asmenų sąskaita. Tačiau žmogaus, kuris yra ant skurdo ribos, ir žmogaus, kuris nori daugiau, nors turi vidutiniškai, savanaudiškumo lygis tikrai skiriasi, todėl LR BK yra numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė, kai nusikalstama veika padaroma dėl labai sunkios turtinės padėties. Nusikaltimas dėl labai sunkios turtinės padėties padaromas, kai susiklosčiusios objektyvios sąlygos turi tiesioginės įtakos tokiam elgesiui. Prie tokių objektyvių sąlygų prof. V. Piesliakas priskiria priverstinį nedarbą, turto praradimą, kaltininko ar jo šeimos nario ligą ir pan³⁵. Išskirdamas tokią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, įstatymų leidėjas be abejonės nesuklydo, tačiau teismai šią aplinkybę taiko gana retai³⁶. Susidaro toks įspūdis, kad turtiniai nusikaltimai daromi ne dėl sunkios materialinės padėties, o dėl kažkokių kitokių priežasčių. Visgi, atkreipiant dėmesį į tai, kad Lietuvoje nedarbo lygis didėja (2007 metais siekė 4,3 procentus, 2008 metais – 5,8 procentus³⁷, antrąjį 2009 m. ketvirtį šalyje nedarbo lygis sudarė net 13,6 procento³⁸), o skurdo rizikos lygis, t. y. asmenų, kurių ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos mažesnės už

³³Lietuvos Aukščiausiasis teismas. Biuletenis „Teismų praktika“. Iš http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tpbiu_1&lang=1; prisijungimo laikas: 2009-10-03

³⁴ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 266.

³⁵ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė, II knyga. Vilnius: Justitia, 2008. P. 290.

³⁶ Vilniaus m. 2 apylinkės teismo teisėjas A. Pažarskis per savo darbo praktiką nepritaikė nė karto.

³⁷ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Darbo jėgos aktyvumo, užimtumo ir nedarbo lygis. Iš <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval>; prisijungimo laikas: 2009-10-10

³⁸ Lietuvos naujienų agentūra. Iš http://web.elta.lt/zinute_pr.php?inf_id=1075403; prisijungimo laikas: 2009-10-10

skurdo rizikos ribą, dalis, 2007 metais siekė 19,1 procentą³⁹, negalima atmesti sunkios asmenų materialinės padėties kaip vienos iš pagrindinių turinio nusikalstamumo priežasties. Jeigu teismai taikytų šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę dažniau, gal būtų atkreiptas didesnis dėmesys į skurdžiai gyvenančius asmenis ir po kurio laiko jiems tiesiog nereikėtų ieškoti neteisėto pragyvenimo šaltinio.

1.2. Priežastingumo samprata

Nusikalstamumą lemia ne viena priežastis. Prieš pradedant nagrinėti turinio nusikalstamumo priežastis, svarbu išsiaiškinti sąvokos priežastingumas turinį. Priežastingumas – tai objektyviai egzistuojantis dviejų ar daugiau reiškinių, iš kurių vienas (priežastis) sukelia kitą (padarinius), tarpusavio ryšys, sąveika, priklausomybė. Todėl priežastys visada eina pirmiau padarinių. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas priežastį apibūdina kaip reiškinį, dėl kurio vyksta kitas reiškinys⁴⁰.

Priežastingumas – tai realiai egzistuojantys gamtos ir visuomenės dėsningumai, tačiau visuomenės gyvenime priežastinis ryšys turi ypatingą specifiškumą⁴¹. Specifiškumą lemia galimi atsitiktinumai, istoriškas visuomenės kintamumas ir egzistuojančių atgalinių ryšių veikimas (padarinio poveikis jį sukėlusiai priežasčiai).

Filosofijos moksle priežastingumo samprata yra aiškinama vadovaujantis atskiromis priežastingumo teorijomis. Vienoje iš teorijų (reguliarumo teorijoje) priežastingumas – tai pastovi įvykių sąsaja⁴². Čia priežastis, D. Hume teigimu, apibrėžiama kaip objektas, ankstesnis už kitą ir gretimas jam, ir, be to, visi į pirmąjį panašūs objektai yra tokiuose pačiuose pirmumo ir gretimumo santykiuose su tais objektais, kurie panašūs į antrąjį⁴³. Projektyvistinė priežastingumo samprata priežastingumo netapatina su nuolatine įvykių sąsaja, net jei ši sąsaja būtų vienintelis objektyvus priežastinę ir nepriežastinę įvykių seką skiriantis faktas⁴⁴.

Priežastingumas apima tokias sąvokas kaip priežastys, pasekmės (rezultatas), ryšis tarp priežasties ir pasekmės. Priežastiniai ryšiai gali būti nusakomi tik tikimybiškai, kadangi pasikeitus tam tikrai sąlygai kaskart gaunamas vis kitas rezultatas. Tokia priežastinio ryšio forma, kai

³⁹ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Skurdo rizikos rodikliai. Iš <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>; prisijungimo laikas: 2009-10-10

⁴⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000. P. 603.

⁴¹ Abramavičius A. Namų advokatas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 583.

⁴² Grenda V. Kas yra nehiuimistinė priežastingumo teorija. Iš http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/Problemos_69/Vytautas_Grenda_Kas_yra_nehiuimistine...pdf; prisijungimo laikas: 2009-12-15

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Ten pat.

priežastis nusako pasekmę ne vienareikšmiškai, o tik su tam tikra tikimybe, yra neišsami ir vadinama priežastine priklausomybe⁴⁵.

Nusikalstamumo priežastingumas yra visuma nusikalstamumą sąlygojančių priežasčių. Nusikalstamumo priežastys – tai socialinių, demografinių, ekonominių reiškinių visuma, kuri sukelia nusikalstamumą kaip pasekmę, skatina dėsningą jo pasikartojimą bei lemia jo egzistavimą⁴⁶. Nusikaltimo priežastys – tai tokie visuomeninio gyvenimo reiškiniai, kurie sukelia nusikalstamumą, dėsningą pasikartojimą, palaiko jo egzistavimą, skatina jo didėjimą arba mažėjimą.

Be priežastingumo sąvokos pastaruoju metu išivyrąja determinacijos sąvoka, kuri tarptautinių žodžių žodyne yra apibrėžiama kaip priežastinis sąlygotumas. Determinantai apima priežastis ir sąlygas, todėl, kalbant apie nusikalstamumą, determinacijos sąvoką vartoti yra patogiau, kadangi nusikalstamumą lemia ne tik tam tikros priežastys, bet ir tam tikros sąlygos, t. y. aplinkybės, nuo kurios kas nors priklauso⁴⁷, arba reiškiniai, kurie patys savaime negali sukelti nusikalstamumo, tačiau padeda ir užtikrina jo priežasčių vystimąsi ir veikimą⁴⁸. Dar gali būti vartojamas terminas veiksnys, kuris apibrėžiamas kaip skatinamoji priežastis, faktorius. Nusikalstamumo veiksniai (faktorai) apima nusikalstamumo priežastis ir nusikalstamumo sąlygas, padedančias daryti nusikaltimus⁴⁹.

Apibendrinant galima pasakyti, kad nusikalstamumo priežasčių terminas vartojamas vis rečiau, kadangi be jų nusikalstamumui įtakos turi ir nusikalstamumo sąlygos. Skirtumai tarp šių dviejų sąvokų yra vos išvelgiami, nes priklausomai nuo aplinkybių, vienu atveju tas pats reiškinys gali būti nusikalstamumo priežastimi, kitu atveju – jo sąlyga. Siekiant išvengti painiavos, pastaruoju metu vis dažniau vartojamos nusikalstamumo veiksnų, faktorių ar determinantų sąvokos, kurios apima tiek nusikalstamumo priežastis, tiek nusikalstamumo sąlygas ir kurios leidžia paaiškinti nusikalstamumo atsiradimą, didėjimą ar mažėjimą.

⁴⁵ Rudzkienė V. Socialinė statistika. Vilnius, 2005. P. 195.

⁴⁶ Abramavičius A. Namų advokatas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 583.

⁴⁷ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000. P. 672.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 157.

II. NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASČIŲ TEORIJOS APIE TURTINIUS NUSIKALTIMUS

Į klausimą, kodėl žmonės daro nusikalstamas veikas, buvo bandoma atsakyti dar iki kriminologijos kaip mokslo susiformavimo, todėl tai darydavo įvairių mokslo sričių atstovai: filosofai, psichologai, sociologai ir kt. Aiškinant nusikaltimų darymo priežastis susikūrė daug nusikalstamumo priežasčių teorijų. Kiekviena jų turi savo kertinį akmenį ir ne retai prieštarauja viena kitai, tačiau kuri yra teisingiausia net ir šiandien atsakyti sunku.

Nusikalstamumo priežasčių teorijos gali būti skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Bendrosios nusikalstamumo priežasčių teorijos ieško bendrojo nusikalstamumo priežasčių, o jų siūlomos idėjos yra universalios ir gali būti pritaikytos nagrinėjant bet kurios nusikalstamos veikos padarymo priežastis. Kaip anksčiau buvo minėta, dėl didelės nusikaltimų įvairovės paprastai jie skirstomi į atskiras kategorijas ar grupes, kad būtų lengviau juos nagrinėti, todėl kriminologijoje yra išskiriamas nepilnamečių, smurtinis, turtinis, organizuotas, recidyvinis nusikalstamumas. Būtent šių atskirų nusikalstamumo rūšių priežastims atskleisti yra kuriamos specialiosios nusikalstamumo priežasčių teorijos. Šiame darbe toliau pateikiamos daugiausia bendrosios nusikalstamumo priežasčių teorijos, kurios turi įtakos turtiniam nusikalstamumui.

Nusikaltėliu gimstama, bet ne tampama. Č. Lombroso (1835 – 1909 m.) teigė, kad egzistuoja esminiai skirtumai tarp nusikaltėlių ir normalių žmonių ir juos galima atskirti pagal tam tikrus kūno požymius. „Beveik visų nusikaltėlių atlėpusios ausys, ploni plaukai, retos barzdos, aiškiai išreikštas sinusas, atsikišęs smakras ir platūs skruostikauliai“, o tipinis vagis pasižymi „savo išraiškingu veidu ir rankų vikrumu, mažomis, klaidžiojančiomis, dažniausiai įžambios formos akimis, tankiais ir artimais antakiais, deformuota arba sutraiškyta nosimi, reta barzda bei plaukais, nuotakiomis kaktomis“⁵⁰. Jeigu kiekvienas nusikaltėlis išsiskirtų savo išvaizda, nusikalstamumo priežasčių ieškoti nebereiktų, užtektų tik akyliau stebėti potencialius piktadarius. Deja, atsirado autorių, kurie paneigė šias Č. Lombroso idėjas. Jokio įgimto nusikaltėlio nėra, tai įrodė atliktais tyrimais Berlyno kalėjime dirbęs gydytojas Baeris, Ch. Goringas ir kt.⁵¹. Č. Lombroso dėstymas apie nusikalstamumą buvo visiškai biologinė teorija, į kurią tik vėlesniais savo gyvenimo metais, atsižvelgęs į kritiką, jis bandė įtraukti socialinius ir psichologinius faktorius, kurie taip pat yra akivaizdžiai susiję su nusikaltimų darymu. Č. Lombroso tikėjo, kad nusikaltėlis iš esmės yra organiška anomalija, iš dalies patologinė, iš dalies atavistinė, o socialinės nusikaltimų priežastys yra paprasčiausias stimulus, iššaukiantis individo organinius ir psichinius

⁵⁰ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 40-41.

⁵¹ Ten pat. P. 25.

sutrikimus⁵², todėl visiškai biologiškai normalus individas negali tapti tikru nusikaltėliu. Pagrindinės nusikaltimų šaknys glūdi atavistinių bruožų ir išsigimimų paveldimume, todėl tik išnaikinus šį nusikalstamumo šaltinį bus galima galutinai išspręsti nusikalstamumo problemą.

Č. Lombroso antropologinė teorija susilaukė ne tik kritikos, tačiau jo pasekėjai laikėsi švelnesnės pozicijos ir teigė, kad „nusikaltimas visgi yra biologinės, fizinės ir socialinės kilmės reiškinys“⁵³. E. Ferri (1856 – 1928 m.) išskyrė tris nusikalstamumo faktorių rūšis: antropologiniai, fiziniai ir socialiniai⁵⁴. Antropologinius dar skirstė į tris klases: 1) organinė nusikaltėlio sandara (kaukolės, smegenų, visaus organų, refleksinės veiklos ir jautrumo anomalijos – visos fizinės savybės, asmens ypatumai, net tatuiruotės); 2) psichinė nusikaltėlio sandara (intelektu ir jausmų anomalijos); 3) asmeninės nusikaltėlio savybės (rasiniai bruožai, amžius, lytis, biosocialiniai ypatumai – šeiminė padėtis, profesija, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, auklėjimas). Fiziniai faktoriai – tai visos tos priežastys, susijusios su fizine aplinka (klimatas, metų laikai, vidutinė temperatūra ir pan.)⁵⁵. Prie socialinių faktorių E. Ferri priskyrė gyventojų tankumą, viešąją nuomonę ir religines pažiūras, šeimos struktūrą, auklėjimo struktūrą, administravimo, teisingumo ir teisminės policijos organizavimą ir pan. Iš visų trijų rūšių faktorių svarbiausiais nusikalstamumą lemiančiais faktoriais laikė antropologinius, tačiau jis tvirtai laikėsi savo išvados, kad nė viena sąlygų grupė negali paaiškinti, kodėl net „įgimtas nusikaltėlis“ gali išlikti paklusnus įstatymams, jeigu jo aplinka „nepasiūlys“ pagundos padaryti nusikaltimui⁵⁶.

Prie antropologinės krypties nusikalstamumo priežasčių teorijų priskiriamos ir taip vadinamos genetinės teorijos. XIX a. pab. R. Dugdale genų įtaka nusikalstamumui bandė tirti per žinomų nusikaltėlių šeimų medžius, tačiau jo tyrimas, atliktas 1877 metais, neįrodė ryšio tarp nusikalstamumo ir genetikos ar paveldimumo faktoriaus⁵⁷. Jis teigė, kad šeimose, kuriose vyrauja nusikalstamumas, prostitucija ir skurdas, šie faktoriai yra susiję ir pastovūs, todėl tokiose šeimose niekas nesikeis ir vėlesnės kartos darys nusikaltimus. Tačiau tokio šeimos narių elgesio panašumas labiau yra susijęs su aplinkos, kurioje gyvena, poveikiu ir išmokimu nei su genetika.

Ch. Goringas taip pat gali būti laikomas antropologinės teorijos autoriumi, kadangi, atmesdamas fizinių ir aplinkos faktorių poveikį, tvirtino, kad nusikalstamumo tendencijos iš esmės yra paveldimos. Jis tyrė nuteistuosius ir atrado, kad koreliacija tarp tėvo ir sūnaus ir tarp brolių dėl nusikalstamumo buvo labai panaši į koreliaciją dėl fizinių savybių, tokių kaip akių spalva ar

⁵² Ellwood Ch., Lombroso's theory of crime // Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology, Vol. 2, No. 5. P. 717. Iš <http://www.vxu.se/bib>

⁵³ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 27.

⁵⁴ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 25.

⁵⁵ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 27.

⁵⁶ Grupp S., The positive school of criminology: three lecture by Enrico Ferri. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1968. Iš <http://databas.bib.vxu.se:2082/stable/pdfplus/1142212.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-10-03

⁵⁷ Williams K. Textbook on Criminology, 5th Edition. Oxford University Press, 2004. P. 131-132.

ūgis⁵⁸. Bandydamas paneigti aplinkos poveikį, Ch. Goringas teigė, kad net tose šeimose, kur tėvas palikdavo namus dažniausiai dėl laisvės atėmimo bausmės, užaugę vaikai vis tiek buvo linkę į nusikalstamumą, neatsižvelgiant net į tai, kuriuo metu tėvas paliko šeimą. Ch. Goringo požiūris taip pat buvo kritikuojamas, tačiau labiau dėl pačios tyrimo metodologijos nei dėl gautų rezultatų. 1960 metais buvo atliktas tyrimas, kuriuo nustatyta, kad iš 397 šeimų trys ketvirtadaliai buvusių teistų motinų ir tėvų turėjo teistą vaiką⁵⁹.

Pastaraisiais metais vėl labiau susidomėta genetika. Ryšį tarp nusikalstamumo, genetikos ir aplinkos poveikio tyrinėjo Waltersas. 1992 metais jis išanalizavo 38 svarbiausius šeimų, dvynių ir įvairinimo tyrimus ir padarė išvadą, kad yra mažas, tačiau reikšmingas koreliacinis ryšys tarp genetikos ir nusikalstamumo (11 – 17 procentų), todėl nereikėtų atmesti genetinio ryšio nagrinėjant nusikalstamumo priežastingumą⁶⁰.

Visos antropologinės krypties ir biologinės teorijos nusikalstamumo priežasčių ieško grynai biologinėje žmogaus prigimtyje: pradedant kūno sandaros tyrimais, žmogaus genetika ar žmogaus protiniu išsivystymu. Savo laiku jos sulaukdavo ir didelio pasisekimo, ir aršios kritikos, nes atliktų tyrimų išvados būdavo netikėtos, stebinančios. Biologinių teorijų trūkumas yra toks, kad ypač ankstesnių autorių teigimu vienintelė nusikalstamumo priežastis yra biologinė žmogaus prigimtis. Neatsižvelgiant į tai visos teorijos turėjo įtakos tolesniems tyrimams ir naujoms idėjoms. Genetikai pabrėžia, kad nervų sistemos formavimasis priklauso nuo genų, kad centrinė nervų sistema lemia žmogaus elgesį, įskaitant ir nusikalstamą elgesį, todėl nereikėtų atmesti ryšio tarp genetikos ir nusikalstamumo. Konfliktas tarp prigimties ir aplinkos (auklėjimo) poveikio nusikalstamumui dar toli gražu nėra išspręstas.

Daug anksčiau, dar iki Č. Lombroso antropologinės teorijos atsiradimo nusikalstamumu domėjosi ir didieji senovės filosofai. Nesigilinant į tai, kad antikoje nusikaltimas laikomas blogio jėgų pasireiškimu, visgi Platono siūlymas panaikinti turtinę nelygybę kaip vieną pagrindinių nusikalstamumo priežasčių pakeičiant visuomenės struktūrą turėtų būti vertintinas palankiai. Visuomenės suskirstymas į tris sluoksnius – filosofų, karių, žemdirbių ir amatininkų – tikrai išspręstų turtinės nelygybės problemą, net jei iš pradžių tai reikėtų palaikyti prievarta. Šiai dienai toks visuomenės suskirstymas nėra labai tikslingas, tačiau savo laiku galėjo išspręsti bent jau turtinio nusikalstamumo problemą, kadangi būtent akivaizdi turtinė nelygybė lemia asmenų savanaudiškumą, pavydą ir turtinių nusikaltimų darymą.

Privatinės nuosavybės panaikinimas kaip vienas iš būdų kovoti su nusikalstamumu kiekviename istorijos laikotarpyje vis susilaukia išskirtinio dėmesio, tačiau iš karto yra atmetamas

⁵⁸ Ten pat. P. 132.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Williams K. Textbook on Criminology, 5th Edition. Oxford University Press, 2004. P. 135.

kaip netinkamas, primitivus būdas. Apie tai rašė T. Moras „Utopijoje“, T. Kampanela „Saulės mieste“, K. Marksas savo kūriniuose ir kiti autoriai. Jie taip pat kalbėjo apie visuomenės nelygybę, sukeltą privačios nuosavybės, kaip vieną iš nusikalstamumo priežasčių, kadangi privatinė nuosavybė sukuria prielaidas išnaudojimui.

T. Moras, aprašydamas gyvenimą Utopijos saloje, siūlė įvesti visų lygybę ir taip panaikinti nusikalstamumą. Nepritartina ats. red. Bluvšteino vadovėlio „Kriminologija“ autoriams, kurie kritikuodami T. Moro „Utopiją“ teigia, kad „geriau gyventi valstybėje, kurioje egzistuoja visuomeninė nelygybė, tačiau žmonės baudžiami ne už norą keisti buvimo vietą ar pomėgį gražiai atrodyti, bet už nužudymus, plėšimus, vagystes ir pan.“⁶¹. Visų pirma, keisti buvimo vietą Utopijos saloje leidžiama, tačiau gavus leidimą. Gerai pagalvojus, jei bendruomenė savanoriškai pritaria susikurtai santvarkai, tai ar verta bandyti „išsišokti“ ir nepaklusti nusistatytom nuostatom. Buvimo vietos keitimas be leidimo Utopijos saloje prilyginamas nusikaltimui, tačiau tokių nusikaltimų kaip vagystės ar plėšimai iš vis nėra, nes vyraujanti turtinė lygybė nepažadina žmonėse pavydo, neteisingumo jausmo, ten žmonės, nuėję į parduotuvę, be pinigų gali pasiimti, ko ir kiek jiems reikia⁶². Taigi lyginant šiuolaikinės visuomenės nusikaltimus ir Utopijos salos nusikaltimus kyla retorinis klausimas, kurioje visuomenėje maloniau ir saugiau gyventi. Esminis T. Moro teorijos trūkumas yra asketiškumas. Šiuolaikinė visuomenė, kurioje vis dar vyrauja materialistinės vertybės, greičiau sutiktų net ir su menka galimybe kada nors įsigyti „Ferrari“, kuris būtų puikus taikinyš vagims, nei apsirengus „bulvių maišą“ ramiai ir saugiai gyventi Utopijos saloje.

Be pasiūlymo sukurti visuomenės santvarką, paremtą private nuosavybe, T. Moras dar atkreipė dėmesį į neadekvačias bausmes už vagystes. Jo teigimu, „paprasta vagystė nėra toks didelis nusikaltimas, kad už ją reikėtų kirsti galvą, o kita vertus, nėra ir tokios bausmės, kuri atgrasintų nuo plėšimų neturinčius kito būdo pragyvenimui“⁶³, reikėtų rūpintis, kad asmenys turėtų šiokių tokių išteklių pragyvenimui, kad niekam nebūtų tokios žiaurios būtinybės iš pradžių vogti, o vėliau žūti⁶⁴.

Apie griežtų bausmių atsisakymą XVIII amžiuje kalbėjo ir žymus baudžiamosios teisės ir klasikinės kriminologijos mokyklos autorius Č. Bekarija (1738 – 1794 m.). Už vagystes jis siūlė pinigines bausmes, nes „kas nori svetimu turtu pralobti, tas turi netekti savojo“⁶⁵, arba laikiną pavertimą vergu, kad darbu atlygintų padarytą žalą. Vagystę jis apibūdino kaip išimtinį neturtingumo bei nusiminimo nusikaltimą. Būtent neturtą ir laikė turtinių nusikaltimų priežastimi.

⁶¹ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 19.

⁶² Moras T. Utopija. Vilnius: Žaltvykslė, 2007. P. 63.

⁶³ Ten pat. P. 23.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992. P. 87.

Apskritai nusikalstamumas, Č. Bekarijos manymu, priklauso nuo socialinių sąlygų, jį sumažinti galima aiškių ir teisingų įstatymų kūrimu, švietimu, auklėjimo tobulinimu, o bausmės turi būti viešos, greitos, neišvengiamos, švelnios, proporcingos nusikaltimams ir tiksliai nustatytos įstatymu⁶⁶.

Prie klasikinės kriminologijos mokyklos idėjų yra priskiriamas ir J. Benthamo (1748 – 1832 m.) suformuotas britų utilitarizmas, esmine žmoniškųjų veiksmų motyvacija laikęs gerovės siekį ir norą išvengti skausmo⁶⁷. Vienintelis motyvas, pasak J. Benthamo, dėl kurio žmonės paklūsta socialinio gyvenimo taisyklėms, yra malonumas joms paklusti arba skausmas dėl to, kad joms nepaklustama. Veiksmas yra teisingas, jei sukelia malonumą, ir neteisingas, jei sukelia skausmą. Baudimas turi užtikrinti, kad gresiantis bausmės skausmas sulaikytų potencialius nusikaltėlius nuo nusikaltimais įgyjamos naudos, tačiau griežtos bausmės nėra teisingos. Bausmė neturėtų būti pykčio, apmaudo ar keršto aktas. J. Benthamas taip pat teigė, kad lygiavertės bausmės iš tikrųjų nėra lygiavertės dėl esančių skirtumų tarp pačių nusikaltėlių, pavyzdžiui, bauda turtingam asmeniui yra švelni bausmė, o neturtingam – sunki kančia⁶⁸.

Sociologinės nusikalstamumo priežasčių teorijos įrodinėja, kad nusikalstamumą sąlygoja socialinė žmogaus aplinka. Tačiau ir tarp šios teorijos atstovų nėra vieningos nuomonės: vieni mano, kad nusikalstamumas yra normalus, nors ir nepageidaujamas reiškinys, kiti gi teigia, kad nusikalstamumas yra liga, kurią galima įveikti, pasikeitus pačiai visuomenei. Sociologinės krypties pradininkais laikomi A. Ketlė, G. Tardas, E. Diurkheimas.

„Visuomenėje slypi visų būsimų nusikaltimų užuomazga, nes joje glūdi jų atsiradimą lemiančios sąlygos: ji paruošia nusikaltėlį, kuris tėra įrankis“⁶⁹ – tai teigė A. Ketlė (1796 – 1874 m.), paanalizavęs baudžiamosios statistikos duomenis ir priėjęs išvados, kad nusikaltimų visumai būdingi tokie patys kaip ir gamtos reiškiniams dėsniumai. Jis taip pat teigė, kad kiekviena visuomenės forma sąlygoja tam tikrą nusikaltimų kiekį ir tam tikras jų rūšis, o šie nusikaltimai yra būtinas tos visuomenės struktūros padarinys⁷⁰, taigi, norint išvengti nusikaltimų, reikia keisti visą visuomenę: institucijas, įpročius, švietimo sistemą ir visa, kas turi įtakos žmonių buičiai⁷¹. Polinkis į nusikalstamą elgesį pagal A. Ketlė priklauso nuo amžiaus, lyties, profesijos, auklėjimo, klimato ir metų laiko. Taip pat pastebėjo, kad skurdo reikšmė nusikalstamam elgesiui dažnai pervertinama ir kad nusikalstamumą labiau skatina staigūs gyvenimo pokyčiai, susiję su žmogaus

⁶⁶ Ten pat. P. 108.

⁶⁷ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 18.

⁶⁸ Geis G. Pioneers in criminology. VII. Jeremy Bentham (1748-1832). The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, Vol. 46, No. 2 (Jul. - Aug., 1955). P. 168. Iš www.vxu.se/bib

⁶⁹ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 29.

⁷⁰ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 21.

⁷¹ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 29.

nuskurdimu. A. Ketlė nuomone, nusikaltimui įvykdyti būtinos trys sąlygos: noras įvykdyti nusikaltimą, palankios sąlygos nusikaltimui ir galimybė jomis pasinaudoti⁷².

G. Tardas (1843 – 1904 m.) atlikęs tyrimus, įrodė, kad ne nusikaltėliai turi tokius pat bruožus, kuriuos Č. Lombroso manė turint vien tik nusikaltėlius: „Galbūt nusikaltėliu ir gimstama, bet juo tampama“⁷³. Jis buvo įsitikinęs, kad pagrindinis žmonių elgesio faktorius – tai pamėgdžiojimas ir prisitaikymas, kuris pasireiškia, kai galima gauti kokios nors naudos ir jeigu nėra didelės rizikos⁷⁴.

Dar vienas sociologinės kriminologijos mokyklos atstovas, neigęs bet kokius bandymus socialinius reiškinius aiškinti biologiniais ar psichologiniais faktoriais, yra E. Diurkheimas (1858 – 1917 m.). Jis bandė įrodyti, kad nusikalstamas elgesys yra normalus, egzistuojantis kiekviename visuomenėje, visais laikais⁷⁵. E. Diurkheimas nusikalstamumo priežastis aiškina paprastai: kur nepakanka socialinės kontrolės, ten prasideda anomija⁷⁶, kitais žodžiais tariant – socialinių normų trūkumas.

Socialinės kontrolės teorijos kūrėjai mano, kad nusikaltimo priežastis yra tai, kas individui trukdo daryti nusikaltimus, t. y. asmenys darytų nusikaltimus, jeigu visuomenė neturėtų specialių socialinių mechanizmų (socialinės kontrolės) žmonėms sulaikyti nuo jų darymo⁷⁷. Socialinės kontrolės teorijos pirmenybę suteikia žmonių tarpusavio santykiams, išipareigojimams, vertybėms, normoms ir įsitikinimams, kurie turėtų paaiškinti, kodėl žmonės nedaro nusikaltimų⁷⁸. Prie šios teorijos galima kalbėti ir apie socialinių normų struktūros teoriją, kurios vienas iš autorių yra R. Mertonas. Šių teorijų esminė idėja yra ta, kad nusikalstamumo priežastis yra konfliktas tarp visuomenės propaguojamų tikslų ir jų pasiekimo taisyklių. Visuomenė formuoja tam tikras normas-tikslus ir normas-priemones. Individui tenka spręsti, kas svarbiau ir į ką jis pirmiausia turi orientuotis – į normas-tikslus ar į normas-priemones⁷⁹. Vienas iš veiksnių, kodėl yra nepaisoma socialinių normų, yra gyvenimo lygio skirtumai tarp visuomenės narių. Tai sukelia nepasitenkinimą esama padėtimi, kuris skatina nustatytų socialinių normų atmetimą, socialinį konfliktą. Tai galima būtų paaiškinti per tikslų ir normų atitikimo teoriją.

Socialinės kontrolės neutralizacijos teorijos šalininkai, tarp kurių paminėtini E. Sutherlandas, T. Hirschi ir kiti autoriai, teigia, kad asmenį nuo nusikaltimų gali sulaikyti

⁷² Ten pat. P. 30.

⁷³ Ten pat. P. 31.

⁷⁴ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 26.

⁷⁵ Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 32.

⁷⁶ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001. P. 154.

⁷⁷ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001. P. 152.

⁷⁸ Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology, V. 3. New York London: Routledge, 2005. P. 1539.

⁷⁹ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 174.

aplinkinių kontrolė⁸⁰. Reikėtų pritarti šių autorių nuomonei, kad net ir esant didžiausiam nepritekliui individas nevogs, jeigu žinos, kad jo artimieji ir kiti žmonės, kurių nuomonė jam svarbi, pasmerks jį už tai.

E. Sutherlandas daug dėmesio skyrė vienam iš dažniausiai padaromų nusikaltimų – vagystei. Knygoje „Profesionalus vagis” jis aprašė būdingus šios profesijos asmenų bruožus: 1) profesionalus vagis skiria visą savo darbo laiką ir jėgas vagystėms ir gali vogti nors ir 365 dienas per metus; 2) kiekvienas veiksmas yra kruopščiai planuojamas; 3) išskirtinis bruožas yra mokėjimas manipuliuoti žmonėmis; 4) profesionalus vagis gali migruoti, t. y. dirbti bet kuriame mieste⁸¹. Be šių keturių savybių profesionalūs vagys turi ir kitų panašumų, pavyzdžiui, bendri pažįstami, elgesio taisyklės, kalba, pagalba vienas kitam ir pan., ir neturi nieko bendra su vagimis–mėgėjais. Jie niekada nepasisako vienas kitam, kiek užsidirbo pinigų. Žinoma, uždarbis šioje srityje nėra pastovus. Taip pat yra manoma, kad vagys, ypač moterys, mėgsta vogti, kai kurie net yra parašę savo gyvenimo istorijas apie labiausiai jaudinančias vagystes.

Šiuolaikinės kriminologijos teorijos turtinį nusikalstamumą nagrinėja keliais aspektais. Viena iš tokių teorijų yra I. Ehrlichio sukurta ekonominio pasirinkimo teorija. I. Erlichas teigia, kad žmogus visada renkasi tarp legalaus ir nelegalaus pajamų šaltinio, o nusikaltimus pradeda daryti, kai tai pasidaro ekonomiškai naudingiau⁸². Šie teiginiai atitinka daugumos turtinių nusikaltimų esmę – jais siekiama turtinės naudos. Jeigu ta turtinė nauda būtų pasiekta darbu ar kita legalia veikla, tai nereikėtų griebtis nusikalstamų veikų.

„Etikečių teorija”, kurios vienas iš autorių yra E. Lemertas, teigia, kad žmogui, kartą padariusiam nusikaltimą, yra prilipdoma „nusikaltėlio” etiketė. Tokia „etiketė” sužlugdo individo galimybes prisitaikyti prie aplinkos. Jeigu iš kur nors dings pinigai, pirmiausia šešėlis kris ant jau kažkada teisto už tokią veiką asmens. Jeigu asmuo buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme, tai galimybės susirasti net ir mažiau kvalifikacijos reikalaujantį darbą sumažėja iki minimumo. E. Lemertas, plėtodamas „etikečių teoriją”, sukūrė „antrinės deviacijos” teoriją, kurios esmė yra individo elgesio prisitaikymas prie visuomenės reakcijos į pirminę deviaciją, t. y. susitaikymas su nusikaltėlio vaidmeniu⁸³. Tokiu atveju pradeda keistis asmens elgesys ir suvokimas. Stigmatizacijos teorija labiau paaiškina recidyvinį nusikalstamumą, nes joje atskleidžiamos priežastys, dėl kurių anksčiau teisti asmenys, daro naujas nusikalstamas veikas. Ši teorija reikšminga ir turtinio nusikalstamumo priežastingumui, kadangi recidyvinio nusikalstamumo struktūroje turtiniai nusikaltimai vyrauja.

⁸⁰ Ten pat. P. 157-166.

⁸¹ Sutherland E., Conwell C. The Professional Thief, 1956, P. 3.

⁸² Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 331.

⁸³ Justickis V. Kriminologija, I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 180.

Šiuolaikinėje kriminologijoje yra labai daug ir įvairių nusikalstamumo priežastis aiškinančių teorijų, kiekvienos teorijos autoriai turi skirtingą požiūrį į nusikalstamumo prigimtį. Vieni nusikalstamumo priežasčių ieško socialinėje žmogaus aplinkoje, kiti mano, kad nusikalstamas asmens elgesys yra sąlygotas genetikos ar psichofizinių žmogaus savybių. Kadangi konfliktas tarp prigimties ir aplinkos (auklėjimo) poveikio nusikalstamumui dar nėra pilnai išspręstas, negalima atmesti antropologinės krypties ir biologinių teorijų, tačiau didesnis palankumas kriminologijos moksle jaučiamas sociologinėms teorijoms. Visų teorijų šiame darbe aptarti neįmanoma dėl jų gausos, todėl buvo išskirtos nusikalstamumo priežasčių teorijos, turinčios didesnės ar mažesnės įtakos būtent turtiniam nusikalstamumui.

III. TURTINIŲ NUSIKALTIMŲ PRIEŽASTYS IR VEIKSNIAI

Turtiniam nusikalstamumui didelį poveikį daro dviejų kategorijų faktoriai – bendri viso nusikalstamumo augimui ir specifiniai, būdingi tik turtiniams nusikaltimams. Bendrajam nusikalstamumui įtakos turi makroekonominiai ir makrosocialiniai veiksniai tokie kaip staigus gyvenimo lygio smukimas, buitinių gyvenimo sąlygų ir mitybos kokybės sumažėjimas, socialinių institucijų disfunkcija, prastas įstatymų veiksmingumas, visuomenės mobilumas, susvetimėjimas, kuris skatina pasyvumą, abejingumą kito žmogaus nelaimei, ir pan. Vykdomos mokesčių politikos netobulumas, netinkamas santykis tarp mokamų mokesčių ir iš valstybės gaunamų paslaugų taip pat prisideda prie socialinės įtampos kūrimo. Mokesčių politika yra ypač nepalanki smulkiajam verslui, nes sąžiningai mokant mokesčius, smulkusis verslininkas ne tik neturi pelno, bet dažnai patiria nuostolių ir taip žlugdamas didina bedarbybę. Specifiniai turtiniam nusikalstamumui būdingi veiksniai dar gali būti grupuojami į ekonominius, socialinius, moralinius – kultūrinius, techninius, politinius ir teisinius.

Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje⁸⁴ yra pateiktas pakankamai išsamus nusikalstamumo priežasčių sąrašas. Visos priežastys, sąlygos ir veiksniai yra būdingi ir turtiniams nusikaltimams jau vien dėl to, kad nusikalstamos veikos nuosavybei sudaro apie tris ketvirtadalius visų registruotų nusikalstamų veikų, todėl jų skaičiaus kitimas lemia bendro užregistruotų veikų skaičiaus kitimo tendencijas. Atsižvelgiant į šioje programoje pateiktą nusikalstamumo priežasčių sąrašą, toliau bus plačiau nagrinėjama kiekviena iš jų.

Visų pirma, žmonių neužimtumas. Statistikos departamento duomenimis bendras užimtumo lygis 2007 metais siekė 64,3 procentus, tačiau atskirose amžiaus grupėse užimtumo lygis labai skiriasi: didžiausias yra amžiaus grupėse nuo 25 iki 59 metų, mažiausias – nuo 15 iki 19 metų amžiaus grupėje, kur užimtumo lygis tesiekė 3,8 procentus, amžiaus grupėje nuo 20 iki 24 metų – 48,5 procentai⁸⁵. Taigi labiausiai socialiai aktyvios amžiaus grupės, kurioms priklauso asmenys nuo 15 iki 24 metų, dėl savo amžiaus turintys daugiausia laisvo laiko ir energijos, yra mažiausiai užimtose. Mažėjant gyventojų užimtumui nusikalstamumas didėja.

Prie žmonių neužimtumo galima kalbėti ir apie nedarbo lygį, kuris Lietuvoje šiuo metu vis didėja: 2007 metais siekė 4,3 procentus, 2008 metais – 5,8 procentus⁸⁶, antrąjį 2009 m. ketvirtį šalyje nedarbo lygis sudarė net 13,6 procento⁸⁷. Nedarbo lygis – tai ekonominis rodiklis, rodantis,

⁸⁴ Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1318.

⁸⁵ <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/>; prisijungimo laikas: 2009-10-10

⁸⁶ <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/>; prisijungimo laikas: 2009-10-10

⁸⁷ <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6829&PHPSESSID=2d2d9f9441c628691cfbe20fa7a49c6c>; prisijungimo laikas: 2009-09-24

kokia darbo jėgos dalis yra neužimta, tai asmenų, galinčių ir norinčių dirbti, tačiau neturinčių darbo santykis su visais darbingais gyventojais procentine išraiška⁸⁸. Kriminologiniai tyrimai rodo, kad egzistuoja ryšys tarp nusikalstamumo ir nedarbo šalyje ar regione⁸⁹. D. P. Farringtonas teigia, kad yra stipri priklausomybė tarp bedarbystės ir nusikalstamo elgesio⁹⁰. Bedarbystė yra greičiau netiesioginis veiksnys ir pastūmėti į nusikaltimus gali tik drauge su kitais socialiniais demografiniais veiksniais.

Su neužimtumo problema yra susijęs ir efektyvus laisvo laiko panaudojimas, ypač tarp jaunimo kaip labiausiai socialiai aktyvios asmenų grupės. Šiai dienai efektyvus laisvalaikis, kuris ypatingai reikalingas asmenybės dvasiniam turtingumui vystyti, nėra tinkamai organizuojamas. Kalbant apie moksleivius, įdomesnė popamokinė veikla yra mokama, todėl ne visos šeimos yra finansiškai pajėgios užtikrinti vaikų užimtumą laisvu nuo pamokų laiku. Žmogui, neturinčiam socialiai naudingo užsiėmimo, padidėja tikimybė ir rizika nusikalsti.

Antra, išsilavinimo stoka. Apie 80 procentų nusikaltusių asmenų sudaro tik pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą turintys asmenys⁹¹. Būtent išsilavinimo neturėjimas neleidžia būti visapusišku, adaptuotis prie pakankamai greitai besikeičiančių gyvenimo sąlygų, taip pat apriboja galimybes įsidarbinti, todėl žmogus neturi socialiai naudingo užsiėmimo, o tai skatina blogą savęs vertinimą, nevisavertiškumo jausmą, nepasitikėjimą ateitimi, savo gebėjimais, norą „maištauti“, moralės normų devalvaciją. Ir tai savo ruožtu didina visuomenės atskirtį, susipriešinimą. Kaip rodo oficiali statistika turtinius nusikaltimus dažniausiai daro darbingi, tačiau tuo metu nedirbę ir nesimokę asmenys. Kalbant apie pakartotinį turtinį nusikalstamumą reikia atkreipti dėmesį, kad kalinimo metu prarandama turima profesinė kvalifikacija, o tai tik dar labiau apsunkena įsidarbinimo galimybes.

Didelės reikšmės turtinių nusikaltimų paplitimui turi ir apsvaigimas nuo alkoholio bei narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Alkoholizmo plitimas daug priklauso nuo įsigalėjusių papročių ir tradicijų, nuo suaugusiųjų šeimose pavyzdžio, nuo žalos supratimo ir kultūros lygio⁹². Dėl girtuokliavimo išyra šeimos, auga skyrybų skaičius, smunka žmonių moralė ir sparčiai daugėja nusikaltimų. Girtavimas yra žalingas didelėms tautoms, bet jis ypač žalingas mažoms, nes girtavimas pagreitina fizinį, moralinį ir dvasinį degradavimą. Labai svarbu suvokti šią problemą, aiškinti alkoholio žalą sveikatai, smerkti girtavimą, kelti visuomenės kultūrą, įdomiai tvarkyti laisvalaikį, rodyti gerą pavyzdį jaunimui. Apskritai, reikėtų pradėti mokytis linksintis be alkoholinių gėrimų.

⁸⁸ Sniečka V. ir kt. Makroekonomika. Kaunas: Technologija, 2005. P. 39.

⁸⁹ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 313.

⁹⁰ Justickaja S., Gavėnaitė A. Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, 2009/3 (65). P. 37.

⁹¹ Justickis V. Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 426.

⁹² Tidikis R. Asmenybės dorovinės pozicijos ugdymas. Vilnius: Mintis, 1982. P. 50.

Programoje yra minima ir šeimos, mokymo įstaigų, specializuotų priežiūros ir teisių apsaugos įstaigų socialinės kontrolės ir priežiūros stoka. Nepilnamečių nusikalstamumas, kurio didžiąją dalį sudaro būtent turtingi nusikaltimai, yra didelė šių dienų problema. Daugelis vaikų, ypač iš sunkiai materialiai besiverčiančių šeimų, turi menkas saviraiškos galimybes, ir kaip anksčiau buvo minėta, jų užimtumo lygis Lietuvoje 2007 metais tesiekė 3,8 procentus, o tai sudaro sąlygas nepilnamečiams ištraukti į socialiai nepriimtina veiklą.

Penktoji priežastis yra ribotos valstybės galimybės teikti pakankamą socialinę pagalbą labiausiai socialiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Vienas pagrindinių socialinės paramos tikslų – padėti tenkinti būtiniausius poreikius tiems žmonėms, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra ribotas. Apie 20 procentų visuomenės yra arti ar jau pasiekė skurdo ribą, šis rodiklis aiškiai parodo ribotas finansines valstybės galimybes.

Šešta, valstybės valdymo trūkumai, socialinių ir kitų institucijų negalėjimas tinkamai atlikti savo funkcijų, teisės aktų nesuderinamumas, neaukštas gyventojų pragyvenimo lygis ir didelė turtinga diferenciacija. Didėjanti visuomenės diferenciacija pagal gaunamas pajamas, didelės visuomenės dalies artumas prie skurdo ribos didina socialinę įtampą ir nusikalstamą aktyvumą. Turtinga nelygybė skatina žmogaus savanaudiškumą, matydami aplinkui geriau gyvenančius asmenis, mažas pajamas gaunantys asmenys jaučiasi nuskriausti, o lengviausia galimybė greitai gauti pinigų yra turtingas nusikaltimas. Be to, turtinga nelygybė ir materialių dalykų iškelimas neleidžia žmogui išsiugdyti racionalumo, kuris pasireiškia per tai, kad asmuo sugeba adekvačiai vertinti savo finansines galimybes su savo nesibaigiančiais poreikiais. Tam didelę įtaką daro ir reklama, kuri skatina vartotojiškumą ir kurios dėka visuomenė įtiki, kad visa tai nesunkiai gali turėti bet kuris, taip žmogus prisiima per daug įsipareigojimų, vėliau nebegali išsimokėti. Psichologai tai vadina tolerancijos frustracijai, kuri pasireiškia per tai, kad asmuo suvokia, kad dabar negali gauti, ko nori, ir laukia, kol galės tai gauti, stoka. Tai didelė problema, nes žmonės, paveikti reklamos ir aplinkos, nori turėti čia ir dabar.

Teisėsaugos institucijų veiklos trūkumai, didelis neišaiškintų nusikalstamų veikų skaičius, ilgai trunkantys bylų tyrimai mažina visuomenės pasitikėjimą teisėsauga. Prie to labai prisideda ir nepakankamos valstybės galimybės tinkamai finansuoti teisėsaugos ir kitas tiesiogiai su nusikaltimų prevencija ir kontrole susijusias institucijas. Apie atsakomybės neišvengiamumo principą kaip vieną iš svarbiausių kalbėta jau XVIII amžiuje, Č. Bekarija savo traktate „Apie nusikaltimus ir bausmes“ rašė, kad ne bausmės griežtumas, o jos neišvengiamumas užtikrina didžiausią sėkmę, tačiau dar ir dabar šio principo įgyvendinimas nėra pilnai užtikrinamas. Prie to prisideda ir tai, kad tyrimas neaprupinimas naujomis, tinkamomis techninėmis priemonėmis.

Kriminalistai taip pat skundžiasi informacijos apie naujausius nusikaltimų padarymo būdus ir priemones stoka.

Kaip vienas iš nusikalstamumą skatinančių veiksnių Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje yra minimas augantis socialinis visuomenės mobilumas, o tuo pačiu ir žmonių susvetimėjimas. Tai lemia ryšių su artimiausia aplinka silpnėjimą, t. y. socialinės kontrolės silpnėjimas arba visiškas praradimas, kuris mažina riziką būti atpažintam padarius nusikalstamą veiką. Be to, asmuo, neturintis artimesnių ryšių su aplinkiniais, nebijo prarasti žmonių pasitikėjimo ar susilaukti pasmerkimo.

Urbanizacija taip pat priskiriama prie veiksnių, skatinančių turtinį nusikalstamumą, nes kišenvagystės ir plėšimai labiausiai yra paplitę urbanizuotose vietovėse. Žmonės vis labiau koncentruojasi miestuose, o tai vėlgi skatina žmonių svetimėjimą, socialinės kontrolės silpnėjimą ir galimybių nusikalsti daugėjimą. Mažesnėse bendruomenėse daug sunkiau daryti nusikalstamas veikas, tarp jų ir turtines, nes visi vieni kitus pažįsta, maždaug žino, kas, kiek ir ko turi, todėl staiga praturtėjęs asmuo iškart išsiskiria, yra lengvai pastebimas ir atsakomybės, ne tik baudžiamosios, bet ir moralinės, išvengti tampa sunku. Tuo tarpu miestuose pastebimas didesnis visuomenės abejingumas, pasyvumas. Ne retai vienos daugiaaukščio namo laiptinės gyventojai nepažįsta vienas kito, jiems visai nerūpi kaimynų problemos, todėl tai puiki terpė vagystėms iš butų, rizika būti atpažintam minimali. Šią problemą dabar jau bandoma spręsti vykdant „saugios kaimynystės“ programą. Saugi kaimynystė yra viena populiariausių ir sėkmingiausių kada nors egzistavusių nusikalstamumo prevencijos priemonių. Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato vykdomo „Saugios kaimynystės“ projekto tikslas – gerinti policijos ir visuomenės bendradarbiavimą bei didinti visuomenės aktyvumą, bendromis pastangomis užkertant kelią nusikalstamumui⁹³. 2007 metais projekto priemonėms buvo išleista apie 40 000 Lt, 2008 metais panaudota apie 41 000 Lt. Lėšų poreikis 2009 metams, jei projektas bus vykdomas visuose apskrities teritoriniuose policijos komisariatuose, apie 120 000 Lt⁹⁴. Tai pakankamai nedidelės pinigų sumos stengiantis skatinti žmonių aktyvumą ir kartu mažinti turtinių nusikalstamų veikų skaičių.

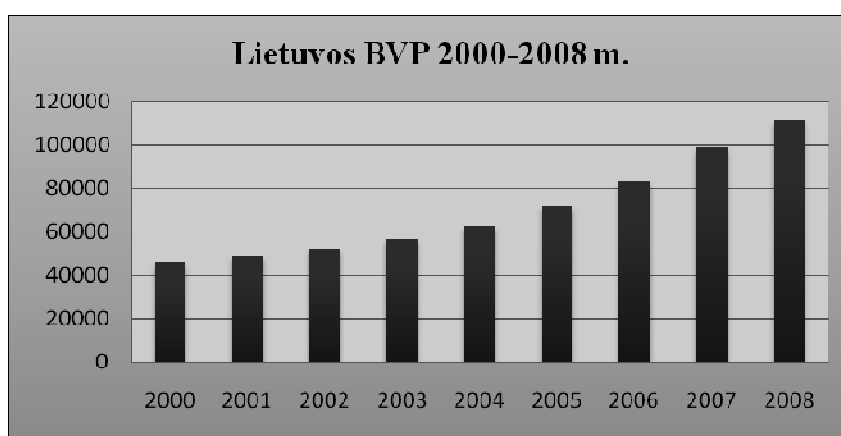
Ekonomikos plėtra, pokyčiai verslo srityje taip pat turi įtakos turtiniam nusikalstamumui. Tačiau yra ir tokia nuomonė, kad ryšys tarp ekonominių sąlygų ir nusikalstamumo yra toks neapibrėžtas, kad galutinio ir aiškaus atsakymo nėra⁹⁵. Vienas svarbiausių šalies ekonomikos rodiklių yra bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP), kuris apibrėžiamas kaip bendrosios

⁹³ <http://www.vilnius.policija.lt/?lang=1&sid=208>; prisijungimo laikas: 2009-09-10

⁹⁴ Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato 2009-02-23 pažyma „Dėl prevencinio projekto „Saugi kaimynystė“ priemonių įgyvendinimo“ iš <http://www.vilnius.policija.lt/?lang=1&sid=208>; prisijungimo laikas: 2009-09-10

⁹⁵ Rosenfeld R. Crime is the Problem: Homicide, Acquisitive Crime, and Economic Conditions // J Quant Criminol (2009) 25:287–306. Iš www.vxu.se/bib

pajamos, sukurtos šalies teritorijoje, taip pat užsienio gamybos veiksnių gautos pajamos konkrečioje šalyje, minus šios šalies piliečių gautos pajamos užsienyje⁹⁶. Kitaip tariant, tai pajamos, gautos šalies viduje. BVP kitimas yra vienas svarbiausių makroekonominių rodiklių, atspindinčių šalies ekonomikos augimą arba smukimą per nustatytą laikotarpį, taip pat parodančių galimybes skirti papildomų lėšų tam tikroms valstybės valdymo sferoms. Iš 3 paveikslą matome, kad per visą stebimą laikotarpį BVP išlaikė didėjimo tendenciją, todėl galima teigti, kad iki 2008 metų Lietuvos ekonomika stabiliai augo. Tačiau ateities perspektyvos nėra labai aiškios, nes lyginant 2009 metų pirmųjų dviejų ketvirčių su ankstesnių metų ketvirčių duomenimis pastebimas BVP smukimas.

3 pav. Lietuvos bendrasis vidaus produktas 2000-2008 m. (mln. Lt)

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento duomenis

Taigi turtinių nusikaltimų priežastys glūdi nepalankioje ekonomikoje, tuo pačiu asmenų socialiniame neužimtume (nedarbo problema taip pat užima svarbią vietą), pagrindinių socialinių vertybių nuvertėjime, moraliniame nuosmukyje, pakantumo atmosferos teisės pažeidėjams sudaryme, menkoje asmens dorovėje bei dvasinės pasaulėžiūros ribotume, kurį iššaukia blogai organizuotas auklėjamasis darbas, trūkumai gyventojų aprūpinimo sferoje ir kitos aplinkybės.

Be visų jau paminėtų priežasčių, reiktų atkreipti dėmesį į dar vieną labai svarbų aspektą – nusikaltėlio asmenybę. Norint išsiaiškinti bet kokios žmogaus veiklos priežastis, neįmanoma aplenksti žmogaus asmenybės analizės. Tai, jog ne visi žmonės daro nusikalstamas veikas, suponuoja idėją, kad viena iš nusikalstamumo priežasčių yra būtent nusikaltėlio asmenybė. Detalesnė nusikaltėlio asmenybės analizė pateikiama kitame skyriuje.

⁹⁶ Sniečka V. ir kt. Makroekonomika. Kaunas: Technologija, 2005. P. 61.

IV. ASMENŲ, NUTEISTŲ UŽ TURTINIUS NUSIKALTIMUS, ASMENYBĖ IR NUSIKALSTAMO ELGESIO PRIEŽASTYS

Asmenybės sąvoka yra labai abstrakti. Psichologijos mokslas taip pat neturi vieningo jos apibrėžimo, jį priskaičiuojama beveik 80⁹⁷. Asmenybė – individo savitumas, reikšmingų pastovių jo savybių sistema, nusakanti jo vietą kurioje nors bendrijoje⁹⁸. Tai savita ir pastovi žmogaus mąstysena, jausena ir veikseną. A. Čepo teigimu, nusikaltėlio asmenybė – tai socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, ryšių ir santykių visuma, apibūdinanti asmenį, kaltą baudžiamojo įstatymo pažeidimu, ir kartu su kitomis sąlygomis ir aplinkybėmis daranti įtaką antisocialiniam elgesiui⁹⁹. Tai neigiamų, kriminogeninių asmenybės bruožų, nulėmusių arba galėjusių nulemti nusikaltimo padarymą, visuma. Taigi nusikaltėlio asmenybė – tai visuma tarpusavyje susijusių, socialiai reikšmingų neigiamų savybių ir santykių, kurie sąveikaudami su išorinėmis sąlygomis ir aplinkybėmis nulemia nusikalstamų veikų darymą. Nusikalstamas, tarp jų ir turtines, veikas darančių asmenų asmenybės formavimąsi nulemia visuma socialinių, ekonominių, kultūrinių, dvasinių bei teisinių sąlygų ir aplinkybių, kurios šiuo metu nėra labai palankios formuotis asmenybei, gerbiančiai įstatymus.

Prof. V. Justickis, apžvelgęs įvairių mokslininkų sukurtus nusikaltėlių stereotipinius įvaizdžius, nurodo, kad stereotipinis nusikaltėlio įvaizdis – mokliškai nepagrįstas reiškinys, o iš tikrųjų egzistuojančios tendencijos tokios silpnos, kad vargu ar turi kokią praktinę reikšmę¹⁰⁰. Nors kartais yra abejojama, ar tokia nusikaltėlio asmenybė apskritai yra, tačiau visgi reikėtų sutikti su nuomone, kad nusikaltėlio asmenybę tirti būtina norint nustatyti konkretaus nusikalstamo elgesio priežastis. Remiantis „etikečių teorija“ nusikaltėlio asmenybė iš tikrųjų egzistuoja, tačiau ji yra ne nusikaltimo priežastis, o jo padarinys. Kriminalinė asmenybė paprastai yra visiškai prisitaikiusi prie konkrečių savo mikroaplinkos gyvenimo sąlygų, todėl pozityviai veikiant jos gyvenimo aplinką padidėja tikimybė, kad asmuo nenusikals¹⁰¹.

Visgi visuomenėje, dr. K. Šimkaus manymu, visada yra asmenų, kurie nusikalstamą elgesį vertina kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį. Tokie asmenys veikia tikslingai, kruopščiai planuoja ir ruošia nusikaltimus, tobulina žinias įvairiose srityse siekdami jas panaudoti savo nusikalstamiems tikslams. R. Heidi pastebėjo, kad pasaulyje labai daug profesionaliai padarytų nusikaltimų, tačiau juos padariusių nusikaltėlių profesionalų neįtikėtina mažai¹⁰². Apie

⁹⁷ Ats. red. doc. dr. R. Lekavičienė. *Psichologija šiandien*. Kaunas: Technologija, 2008. P. 149.

⁹⁸ Ten pat. P. 150.

⁹⁹ Abramavičius A. ir kt. *Namų advokatas*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 586.

¹⁰⁰ Justickis V. *Kriminologija*, I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 214.

¹⁰¹ Abramavičius A. ir kt. *Namų advokatas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 444.

¹⁰² Šimkus K. *Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui // Jurisprudencija* 15(7), 2000. P. 143.

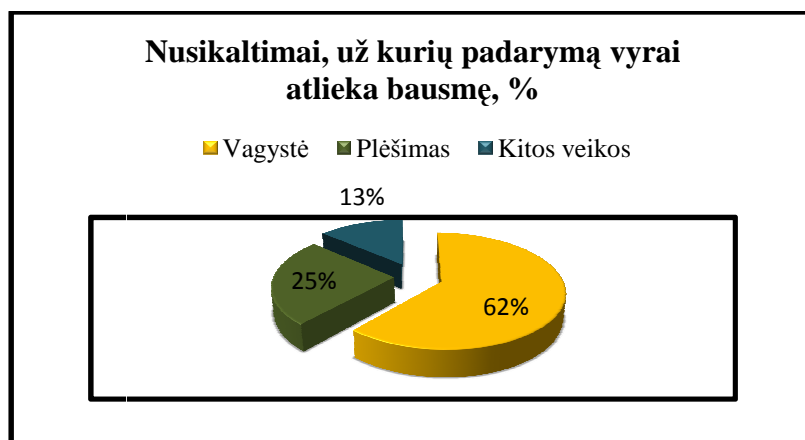
profesionalius vagis ir jų išskirtinius bruožus rašė ir E. Sutherlandas. Nusikaltimus darančius asmenis galima būtų suskirstyti į pavienius nusikaltėlius, situacinius nusikaltėlius, nusikalstamos grupuotės narius, organizuotus nusikaltėlius. Tarp turtinius nusikaltimus darančių asmenų pasitaiko visų rūšių nusikaltėlių.

Taigi turtinius nusikaltimus darančių žmonių asmenybę charakterizuoja ne tik socialiniai, demografiniai, ekonominiai, teisiniai, bet ir psichologiniai bruožai. Žmogaus elgseną ir reakciją į aplinkos poveikius lemia jo charakteris, temperamentas ir mąstymo ypatybės. Nusikaltėlio asmenybė formuojasi palaipsniui, o neatsiranda staiga prieš pat darant nusikaltimą, todėl mokslinis nusikaltėlio asmenybės tyrimas yra reikalingas nagrinėjant turtinio nusikalstamumo priežastingumą.

Analizuojant turtinio nusikalstamumo priežastingumą vertėtų panagrinėti nusikaltėlio asmenybės struktūrą, o tam labiausiai tinka jau bent kartą teistų asmenų tyrimas. Duomenys apie turtinio nusikalstamumo priežastis ir nusikaltėlių asmenybę buvo surinkti pasinaudojant individualios apklausos būdu. Sudarant atrankinę aibę, jai keliamas pagrindinis reikalavimas – reprezentatyvumas, tai reiškia, kad atrankinės aibės struktūra pagal esminius požymius turi sutapti su generalinės aibės struktūra¹⁰³. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti pagrindinius asmenų, teistų už turtinius nusikaltimus, asmenybės bruožus ir nusikalstamo elgesio priežastis. Visų teistų asmenų apklausti neįmanoma, todėl tyrimo tikslui pasiekti galima pasinaudoti atrankiniu tyrimu. Tyrimui atlikti buvo sudaryta anketa (1 priedas), individualiai arba mažose grupėse pateikta šiuo metu (t. y. 2009 metų spalio mėn.) laisvės atėmimo bausmę Vilniaus pirmuose ir antruose bei Panevėžio pataisos namuose atliekantiems asmenims. Pasirinktose pataisos įstaigose kalintys asmenys atspindi generalinę aibę (už turtinius nusikaltimus teistus pilnamečius asmenis), jose laisvės atėmimo bausmę atlieka vyrai ir moterys, pirmą ir daugiau kartų teisti asmenys, pareigūnai ir ne pareigūnai. Respondentai iš anksčiau minėtų pataisos namų buvo atrenkami atsitiktine tvarka atsižvelgiant į tai, ar jie pageidauja atsakinėti į klausimus (nenorėjo atsakinėti vos trys asmenys), todėl galima teigti, kad atrankinė aibė atspindi generalinės aibės savybes, t. y. yra reprezentatyvi. Buvo apklausti 52 vyrai: 10 iš dvidešimties šiuo metu Vilniaus pirmuose pataisos namuose už turtinius nusikaltimus atliekančių bausmę asmenų ir 42 iš maždaug dviejų šimtų Vilniaus antruose pataisos namuose už turtinius nusikaltimus atliekančių bausmę asmenų. Daugiausia (net 32) buvo apklausta asmenų, bausmę atliekančių už vagystę (žr. 4 pav.), 13 už plėšimus ir 7 už kitas veikas, iš kurių 4 turto prievartavimai, 2 sukčiavimai ir vienas turto pasisavinimas. Tyrime taip pat dalyvavo 34 iš maždaug devyniasdešimties Panevėžio pataisos namuose atliekančios laisvės

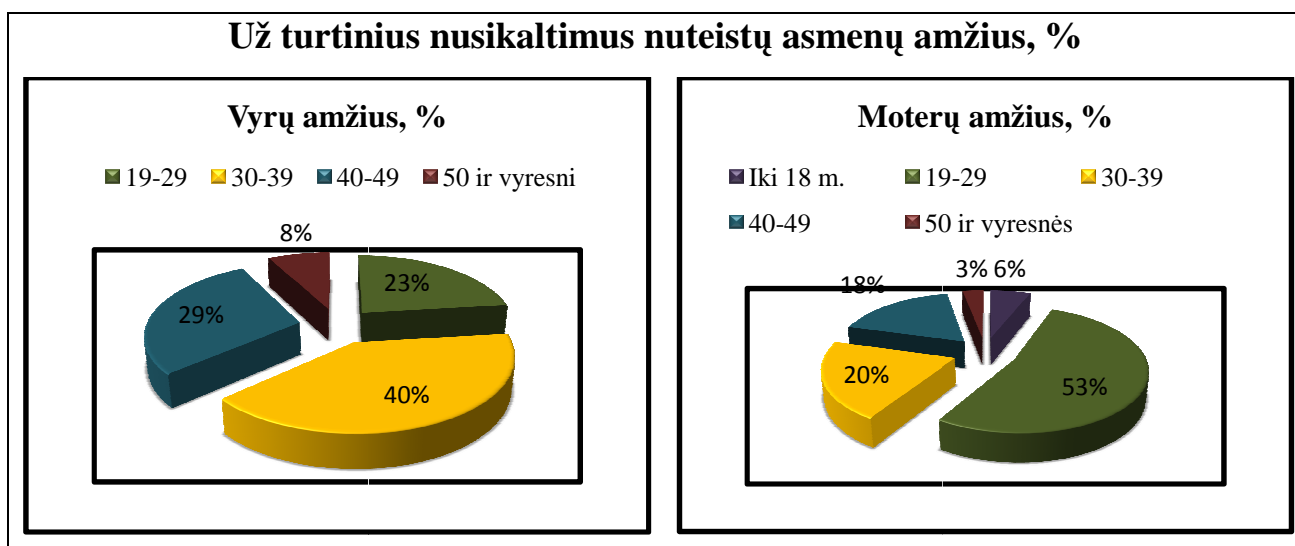
¹⁰³ Rudzakis T. ir kt. Kriminologinių tyrimų metodika. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 9.

atėmimo bausmę moterys, nuteistos už turtinius nusikaltimus, trys iš jų už plėšimą, likusios už vagystes.

4 pav. Nusikaltimų, už kuriuos bausmę atlieka respondentai – vyrai, pasiskirstymas

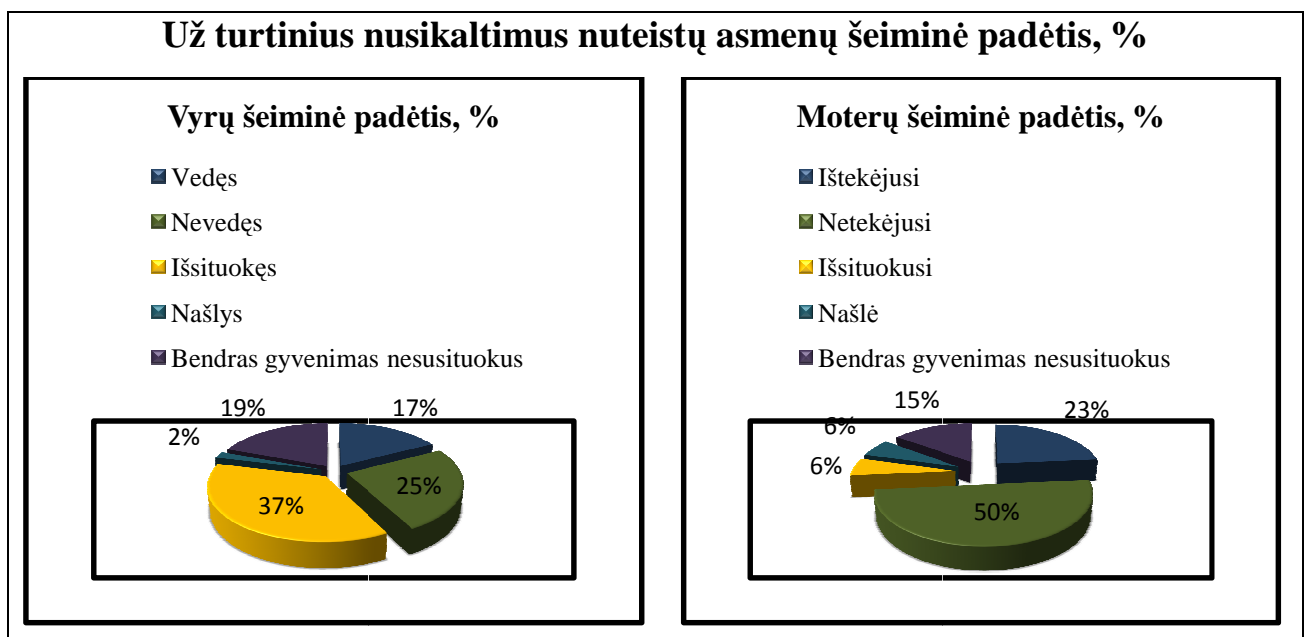
Iš pradžių yra pateikiamos respondentų, dalyvavusių tyrime, socialinės–demografinės charakteristikos. Respondentų amžiaus pasiskirstymas matomas skritulinėse diagramose (žr. 5 pav.). Didžioji dalis (40 procentų) respondentų – vyrų priklauso amžiaus grupei nuo 30 iki 39 metų amžiaus. Jauniausias respondentas yra 19 metų, o vyriausias – 55 metų amžiaus. Vyrų amžiaus vidurkis yra 36 metai. Daugiau nei pusę respondenčių yra 19 – 29 metų amžiaus, jauniausiai – 17, vyriausiai – 53 metai. Moterų amžiaus vidurkis yra 29 metai.

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Respondentų pasiskirstymas pagal šeiminę padėtį matomas sekančiame paveiksle (žr. 6 pav.). Daugiausia vyrų yra išsituokusių ir nevedusių. Kiek mažiau gyvena bendrai nesusituokę. Vedusių respondentų yra tik 9. Dažnas nuteistasis, tiek turinčių antrąją pusę, tiek neturinčių jos,

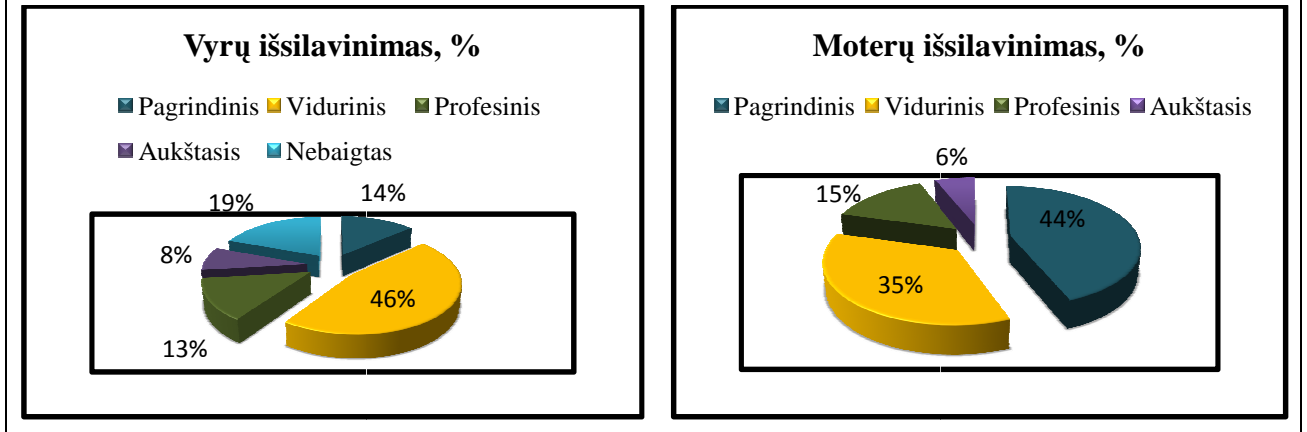
kaip vieną iš nuo nusikaltimo padarymo sulaikymo motyvų nurodė šeimą, draugę ir pan. Paklausus tų, kurie turi šeimą ir nurodė tokį sulaikymo motyvą, kodėl šį kartą šeima jų nesulaikė, atsakymas buvo, kad būtent dėl šeimos ir ryžosi tokie veikai. Tokiais atvejais veika buvo daroma neapsvaigus nei nuo alkoholio, nei nuo narkotinių medžiagų, prieš tai gerai apgalvojus, suplanavus. Iš apklaustų moterų 50 procentų yra netekėjusių, tai galima paaiškinti tuo, kad palyginti su vyrais apklaustų moterų amžius yra jaunesnis. Tik aštuonios respondentės yra ištekėjusios, dar penkios gyvena bendrai nesusituokus. Dažna nuo narkotinių medžiagų priklausoma moteris/mergina vagia ne vien dėl savęs, grobį renkasi taip, kad užtektų ir draugui, taip pat priklausomam nuo narkotinių medžiagų.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeiminę padėtį

Taip pat buvo išsiaiškinta, kokį išsilavinimą turi nuteistieji (žr. 7 pav). Vos mažiau nei pusė vyrų (46 procentai) yra pabaigę vidurinę mokyklą, septyni apklaustieji turi profesinį išsilavinimą, dar tiek pat yra baigę 10 klasių, net dešimt asmenų neturi pagrindinio išsilavinimo, dažniausiai baigę tik 8 klases. Ir tik 4 laisvės atėmimo bausmę atliekantys vyrai turi aukštąjį išsilavinimą. Šie keturi asmenys bausmę atlieka Vilniaus pirmuose patalpos namuose, kurie yra skirti pareigūnams, o jų padarytos veikos yra sukčiavimas arba turto prievartavimas, t. y. tokios veikos, kurios reikalauja daugiau intelektinių gebėjimų. Moterų padėtis labai panaši: daugiausia (15) jų yra baigusios 10 klasių, dvylika turi vidurinį, kelios – profesinį ir vos dvi – aukštąjį išsilavinimą. Šie duomenys sutampa su ekspertų nuomone apie asmenų, kaltinamų turtinių nusikaltimų padarymu, išsilavinimo lygį.

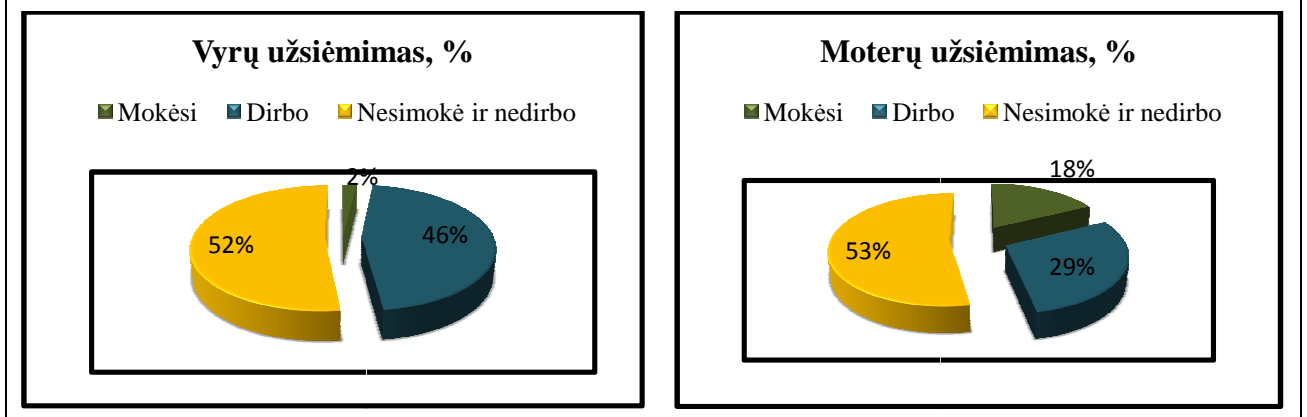
Už turtinius nusikaltimus nuteistų asmenų išsilavinimas, %

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

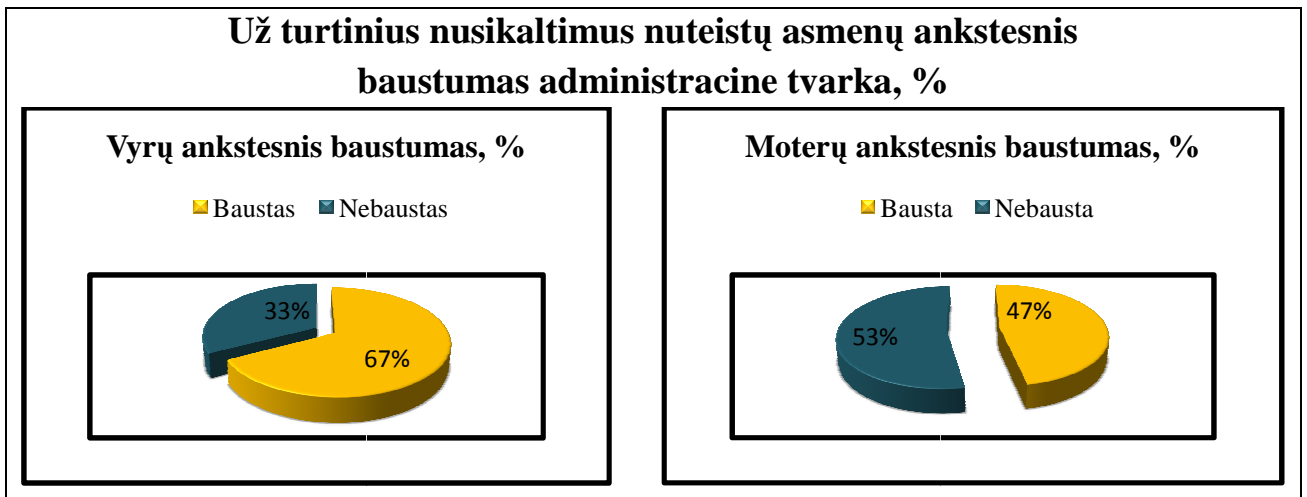
Žmonių neužimtumas, socialiai naudingos veiklos neturėjimas yra viena iš turinio nusikalstamumo priežasčių, todėl respondentams buvo užduotas klausimas apie jų veiklą nusikaltimo darymo metu. Nors ir nedideliu skirtumu visgi turinių nusikaltimų daryme pirmauja niekur nesimokantys ir nedirbantys asmenys (žr. 8 pav.), jų buvo apklausta 45, 34 nuteistieji veikos darymo metu turėjo darbą ir tik septyni respondentai tuo metu mokėsi, iš jų šešios merginos, kas galėtų būti paaiškinta jų jaunesniu amžiumi. Čia trumpai paminėtina, kad nieko neveikiantys vyrai kaip pagrindinę savo nusikaltimo priežastį nurodė alkoholio vartojimą, o dirbantys – sunkią materialinę padėtį, nors tai nėra taisyklė, nes ir tarp dirbančiųjų dažnas veikia darė būdamas neblaivus. Moterys dėl savo neužimtumo labiausiai kaltina tai, kad turėdamos teistumą, nors ir išnykusį, negali susirasti darbo. Net jau priėmę į darbą ir pamatę, kaip žmogus dirba, sužinoję apie teistumą, darbdaviai iš karto atleidžia iš pareigų arba, moterų teigimu, atmosfera pasidaro nepakenčiama dėl kitų darbuotojų nuomonės ir vis tiek tenka palikti darbo vietą.

Už turtinius nusikaltimus nuteistų asmenų užsiėmimas veikos darymo metu, %

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal užsiėmimą veikos darymo metu

Vienas iš nusikaltėlio asmenybės struktūros elementų yra teisinis kompleksas, kurį sudaro teisinio išprusimo ir sąmoningumo lygis, teisinių santykių sudėtingumas, kokybė ir apimtys, ankstesnė susidūrimų su teisės institucijomis patirtis, teisės pažeidimų patirtis, ankstesnis baustumas ir pan.¹⁰⁴. Todėl nuteistųjų buvo klausiama apie ankstesnį baustumą administracine tvarka ir teistumą. Šie duomenys rodo asmens kryptingą nepaklusnumą visuomenės nustatytoms normoms, nesugebėjimą prisitaikyti. Didesnė dauguma (35 iš 52) vyrų yra bausti administracine tvarka (žr. 9 pav.). Anksčiau baustų administracine tvarka vyrų procentas didesnis nei moterų. Tačiau tai galima bandyti aiškinti respondentų amžiaus pasiskirstymu ir tuo, kad Vilniaus antruose pataisos namuose bausmės atlieka daugiausia recidyvistai, kas jau savaime lemia jų neprisitaikymą prie visuomenės nustatytų normų.

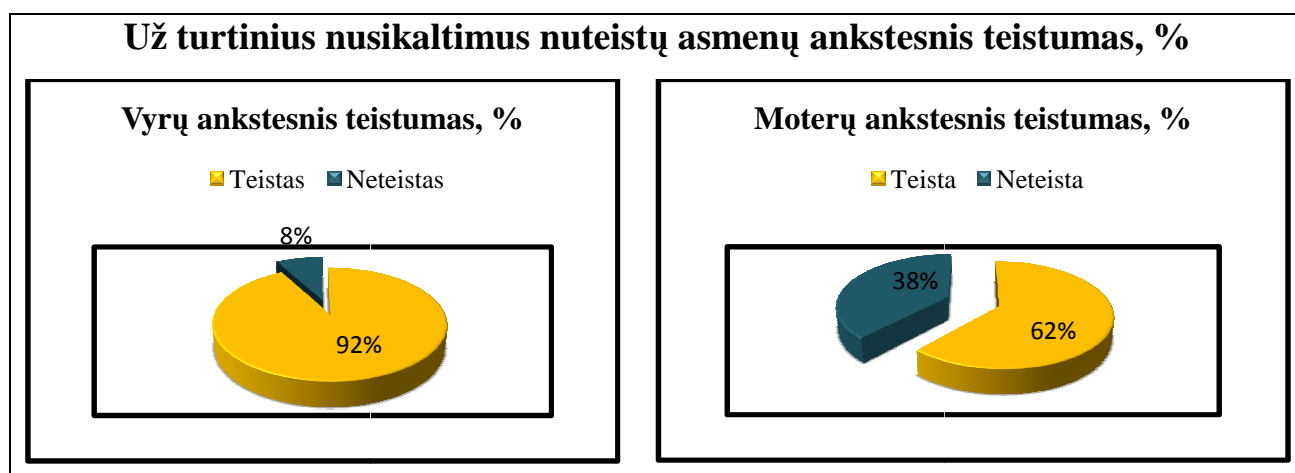

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal baustumą administracine tvarka

Iš 10 paveikslo matoma, kad absoliuti dauguma (net 69 iš 86) nuteistų už turtinius nusikaltimus asmenų anksčiau buvo teisti ir ne po vieną kartą, yra ir tokių, kurie teisti po 10–17 kartų. Tačiau šis rodiklis nėra labai tikslus, kadangi Vilniaus antrieji pataisos namai yra skirti ne pirmą kartą nuteistiems asmenims. Tačiau net ir iš Vilniaus pirmųjų pataisos namų tik 4 iš 10 asmenų laisvės atėmimo bausmę atlieka pirmą kartą, nors tai tikrai per maži skaičiai, kad būtų galima daryti apibendrinančias išvadas. Kalbant apie moteris, dauguma (21 iš 34) jų taip pat yra nuteista ne pirmą kartą, o tai jau suteikia teisę daryti išvadas apie aukštus specialaus recidyvo rodiklius. Vienaip ar kitaip kai kurių asmenų (tokių tarp apklaustųjų yra dauguma) teistumų skaičius kelia abejonių, ar laisvės atėmimo bausmė yra tinkamiausia priemonė siekiant paveikti asmenį nekartoti turtinių nusikaltimų. Kalėjimų departamento 2009 metų sausio – kovo mėnesių suvestinės duomenimis vieno asmens išlaikymui per dieną Vilniaus pirmuose pataisos namuose

¹⁰⁴ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga iš <http://www3.mruni.lt/~akiskis/paskaitos/5tema>; prisijungimo laikas: 2009-10-10

skiriama 152,20 Lt, Vilniaus antruose pataisos namuose – 76,18 Lt, Panevėžio pataisos namuose – 80,76 Lt¹⁰⁵. Labiau pasigilinus į tai, kokią žalą padarė nuteistieji, ypač tie, kuriems pritrūko pinigų tik alkoholiniams gėrimams, ir tai, kokia bausmė jiems yra paskirta, pastebimas akivaizdus pinigų metimas į balą. Jeigu kiekvienam už turtinius nusikaltimus laisvės atėmimo bausmę atliekančiam asmeniui kasdien duotume net ir per pus mažesnę pinigų sumą, recidyvinio – turtinio nusikalstamumo lygis akivaizdžiai sumažėtų. Realus pavyzdys (ir toks buvo ne vienas): 55 metų vyras, jau penkiolika kartų teistas už vagystes ir plėšimus, niekur nedirbantis, iš požeminės stovėjimo aikštelės būdamas apsvaigęs nuo alkoholio norėjo „pasiimti“ gesintuvą, kurio vertė, jo teigimu, 114 Lt ir kurį pats planavo parduoti už 50 Lt. Kadangi gesintuvas buvo užrakintas, teismas tokią veiką įvertino kaip vagystę iš saugyklos, o tai kvalifikuojantis požymis, ir asmeniui paskyrė trejų metų laisvės atėmimo bausmę kaip pavojingam recidyvistui. Dar vienas atvejis, kai 40 metų vyras, teistas šešis kartus, dėl penkių litų skolos susimušė su buvusiu nuteistuoju ir muštynių metu nuplėšė grandinėle, nesitikėjo, kad „nukentėjusysis“ pasiskųs, nes po muštynių susitaikė ir toliau kartu gėrė. Ši veika buvo kvalifikuota kaip plėšimas ir paskirta laisvės atėmimo bausmė. Taigi paskaičiavus, kiek šių ir daugelio kitų asmenų buvimas pataisos namuose jau kainavo ir dar kainuos mokesčių mokėtojų pinigų, reikėtų rimtai persvarstyti laisvės atėmimo bausmės taikymą kai kuriuos turtinius nusikaltimus darantiems asmenims, galbūt jį pakeičiant bent minimaliai apmokamais viešaisiais darbais, kad žmogus turėtų socialiai naudingos veiklos, labiau nedegraduotų ir dar už tai gautų paskatinimą.

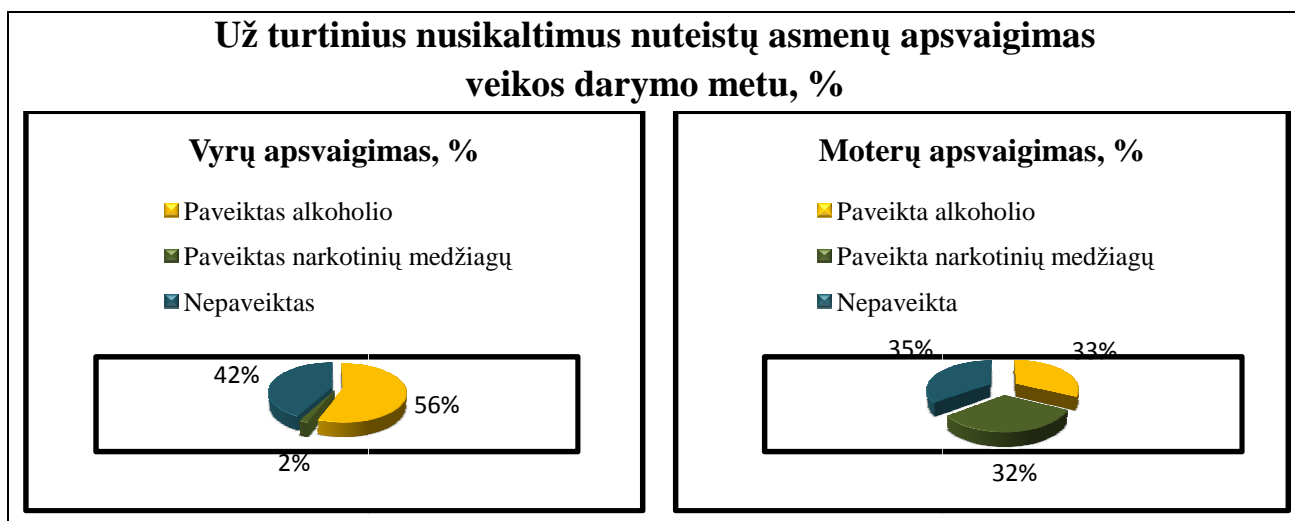
10 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ankstesnį teistumą

Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje yra numatytas apsvaigimas nuo alkoholio bei narkotinių ar psichotropinių medžiagų kaip viena iš nusikalstamumo priežasčių.

¹⁰⁵ Kalėjimų departamentas prie LR teisingumo ministerijos. Vienam asmeniui išlaikyti įkalinimo įstaigose per dieną panaudota lėšų. 2009 m. 9 mėn. ataskaita. Iš [http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl at kt&lang=1](http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_kt&lang=1) prisijungimo laikas: 2009-10-12

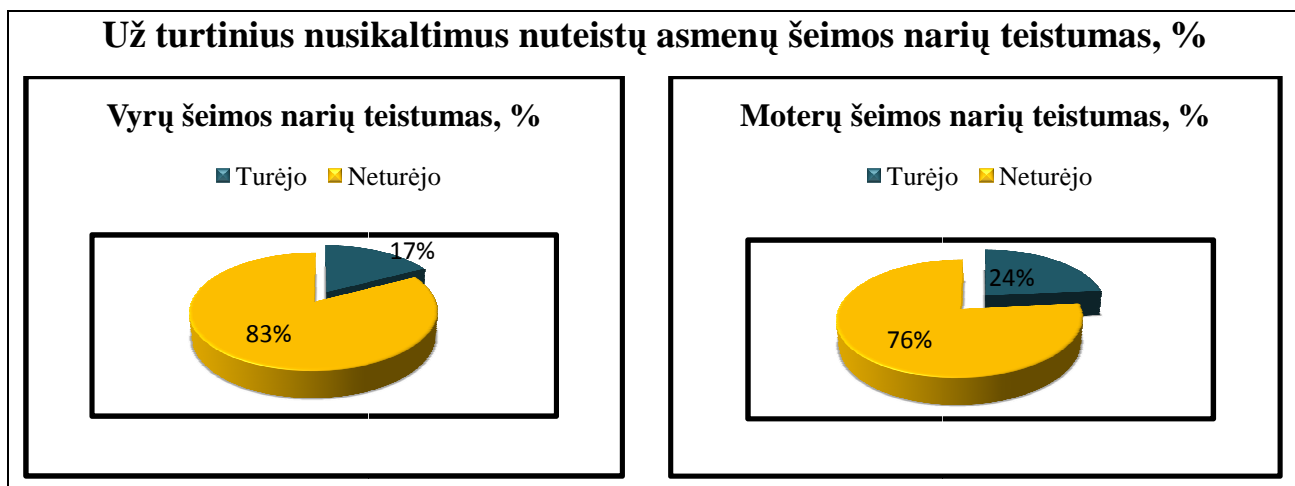
Išgėrę alkoholio ar pavartoję narkotinių medžiagų asmenys lengviau praranda savitvardą, baimės jausmą, pamiršta savo dorovinius įsitikinimus, išsilaisvina nuo juos varžančių taisyklių ir lengviau griebiasi nusikalstamo elgesio. Iš 11 paveikslo matoma, kad daugiau nei pusė apklaustų vyrų veikos darymo metu buvo apsvaigę nuo alkoholio, 22 asmenys nebuvo apsvaigę ir tik vienas iš kalbintų asmenų veiką padarė paveiktas narkotinių medžiagų, tačiau Vilniaus antruose pataisos namuose toks asmuo tikrai ne vienas. Šie duomenys lyg ir neatitinka ekspertų išsakytos pozicijos, kad turtinius nusikaltimus dažniausiai daro nuo narkotinių medžiagų priklausomi asmenys, tačiau tai galėtų būti paaiškinta tuo, kad apklausoje dalyvavo daugiau vyresnio amžiaus žmonių, o priklausomybė nuo narkotinių medžiagų yra labiau jaunimo problema. Be to, tokia didelė neblaivių turtinius nusikaltimus darančių asmenų persvara prieš narkotinėmis medžiagomis besisvaiginančių asmenų atžvilgiu paaiškinama tuo, kad alkoholis yra lengviau prieinamas, legalus ir palyginti nebrangus svaiginimosi būdas. Dauguma apklaustų veikos darymo metu nuo alkoholio apsvaigusiu vyrų kaip nusikaltimo priežastį nurodė būtent alkoholio per dažną vartojimą, o juos nuo nusikaltimų darymo galėtų sulaikyti tik visiškas alkoholio atsisakymas.

Kiek kitoks pasiskirstymas pagal apsvaigimą veikos darymo metu matomas apklaustų moterų diagramoje. Pavyko apklausti panašų skaičių moterų, veikos darymo metu apsvaigusiu nuo alkoholio, narkotinių medžiagų ir iš viso neapsvaigusiu. Priežastys nelabai skiriasi, t. y. yra panašios neatsižvelgiant į tai, ar veika buvo padaryta apsvaigus, ar ne. Moterys, kurios veiką darė būdamos blaivios arba apsvaigusios nuo alkoholio, kaip pagrindinę priežastį nurodė sunkią materialinę padėtį, būtinybę išlaikyti vaikus ir neturėjimą darbo. Nuo narkotinių medžiagų priklausomos moterys turtinius nusikaltimus daro tik tam, kad galėtų nusipirkti „dozę“. Vienos 42 metų amžiaus moters teigimu, jai ir jos sugyventiniui per dieną reikia maždaug 200 Lt vien tik narkotinėms medžiagoms įsigyti, o tuos pinigus dažniausiai gauna vagysčių iš parduotuvių metu. Atkreipus dėmesį į tai, kad ši moteris buvo teista vos septynis kartus, galima tik įsivaizduoti, kiek nusikalstamų veikų net nebuvo užfiksuota. Šios moters pasakojimas įdomus ir kitu aspektu. Ji teigė, kad, kai teismas jai paskiria areštą, per bausmės vykdymo laiką jos organizmas šiek tiek apsisvalo ir atsigauja nuo narkotinių medžiagų, tačiau išėjus į laisvę ir susitikus senus draugus atgyja senieji įpročiai. Visai kitokia padėtis būna, kai teismas paskiria laisvės atėmimo bausmę, kadangi pataisos namuose yra įmanoma gauti narkotinių medžiagų. Kaip tokiu atveju galima kalbėti apie žmonių pasitaikymą, jei, net gavę laisvės atėmimo bausmę, asmenys labai nekeisdami įpročių (t. y. ir toliau vartodami narkotines medžiagas) gali ramiai gyventi išlaikomi iš mokesčių mokėtojų pinigų.

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal apsvaigimą veikos darymo metu

Pagal Ch. Goringą, kuris tyrė nuteistuosius ir atrado, kad koreliacija tarp tėvo ir sūnaus ir tarp brolių dėl nusikalstamumo buvo labai panaši į koreliaciją dėl fizinių savybių, tokių kaip akių spalva ar ūgis¹⁰⁶. Taigi nuteistųjų buvo paklausta, ar tarp šeimos narių yra teistų asmenų. Apklausos duomenys, pateikti 12 paveiksle, nepatvirtino Ch. Goringo išvadų, nes absoliuti dauguma asmenų (69 iš 86) atsakė, kad teistų šeimos neturi. Septyniolika asmenų atsakė, kad turi teistą šeimos narį, dažniausiai tėvą, brolių ir mamą, kurie buvo teisiami už panašius nusikaltimus, t. y. vagystes ir plėšimus. Deja, genetinių ryšių nustatymui reikėtų gilesnio tyrimo, nes iš nuteistųjų pasakojimų susidaro įspūdis, kad labiau jiems pakenkė aplinka nei genetika: dažnas augo vaikų namuose ar pas gimines, vertėsi vargingai.

12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimos narių teistumą

¹⁰⁶ Williams K. Textbook on Criminology, 5th Edition. Oxford University Press, 2004. P. 132.

Nuteistiesiems pateiktoje anketoje buvo pateikti ir klausimai apie tai, kokia veika buvo padaryta, ar ji buvo planuota, daryta pasitelkiant bendrininkus, kokios buvo priežastys, paskatinusios taip elgtis ir panašūs klausimai. Į šiuos klausimus respondantai atsakinėjo vangiai, ypač raštu, tačiau paklausti žodžiu pasisakydavo daugiau. Iš daugumos pasisakiusių galima daryti išvadą, kad šie žmonės patys nežino, kas juos paskatino vogti, plėšti ir pan. Dažnas dėl padarytų veiksmų kaltina sunkią materialinę padėtį, pinigų pragyvenimui trūkumą, besaikį alkoholio vartojimą, proto aptemimą dėl pavartoto alkoholio, girtumą, bendravimą su netinkamais asmenimis (buvusiais nuteistaisiais ir pan.), retesniais atvejais kaip priežastis buvo nurodomas noras išbandyti save ekstremaliose situacijose, pasitikrinimas, ar sugebėsi „pereiti“ prieš įstatymą, ilgesnį laiką neturėjimas darbo, priklausymas nusikalstamai grupei, be priežiūros palikti vertingi daiktai. Vartojančios narkotines medžiagas moterys kaip pagrindinę priežastį nurodė priklausomybę, jos dažnai pagalvoja į ateitį, kad rytoj neturės „dozės“, ir veikas daro būdamos apsvaigusios. Taip pat nurodė ir kitokias priežastis, pavyzdžiui, kad buvo draugų įkalbėtos, kad tai buvo vienintelė galimybė išsisukti iš kitos bėdos, kad nebuvo, kaip pragyventi, pinigų stoka, apsvaigimas nuo alkoholio ir susidėjimas su netinkamais asmenimis. Iš pateiktų atsakymų į anketos klausimus galima daryti išvadą, kad turtinių nusikaltimų priežastys tarp vyrų ir moterų yra labai panašios.

Vienas iš įdomiausių atvejų buvo 36 metų amžiaus, vidurinio išsilavinimo, teisto 14 kartų už turto sunaikinimą, turto prievartavimą, vagystes ir plėšimus asmens vagystė iš Tiberiados bendruomenės vienuolyno. Iš jo pasakojimų apie vaikystę, kad yra kilęs iš daugiavaikės šeimos, gyveno vaikų namuose, vėliau pas tetą, nes jo mama buvo teista už plėšimą, vertėsi vargingai, buvo teisiamas nuo 17 metų, susidaro įspūdis, kad būtent šioje socialinėje aplinkoje ir buvo užkoduotas jo nusikalstamas elgesys. Jis eilinį kartą palikęs pataisos namus buvo priimtas ir išventintas į vienuolius. Po kurio laiko pamatęs vienuolyne didelę pinigų sumą (100 000 eurų) ir paskatintas draugų – buvusių nuteistųjų ir alkoholio, susigundė ir paėmė pinigus. Aštuonis mėnesius slapstėsi ir, jo žodžiais tariant, pagyveno kaip „mafijozas“, būtent dėl tuo laikotarpiu patirtų įspūdžių dėl padarytos veikos nesigaili, nors jaučiasi pažeidęs visuomenės nuostatas ir išėjęs iš pataisos namų žada keisti savo gyvenimo būdą, o nuo nusikaltimų darymo jį galėtų sulaikyti šeima ir dorovė.

Pagrindinės nusikaltimų padarymo priežastys slypi valstybės ekonominėje plotmėje, tačiau be „materialinio“ veiksnio, atskirais atvejais lemiamą vaidmenį suvaidina būtent egzistuojantys tarpasmeniniai santykiai¹⁰⁷ ar nukentėjusiųjų elgesys. Todėl respondentams pateiktoje anketoje buvo pateiktas klausimas, ar jie pažinojo nukentėjusį iki nusikaltimo padarymo ir ar jis turėjo

¹⁰⁷ Uscila R., Viktimologijos pagrindai, Vilnius: NPLC. 2005. P. 95.

įtakos apsisprendžiant, ar daryti veiką. Absoliuti dauguma atsakymų buvo neigiami, t. y. jie nepažinojo aukos. Paklausus apie tai, kaip jie išsirenka asmenį, kurį ruošiasi apvogti ar apiplėšti, dažniausias atsakymas buvo: „nežinau, tiesiog pirmas pasitaikęs“. Nustebino ir tai, kad net kišenvagysčių ar vagysčių iš butų atvejais, nuteistieji ypatingų atsirinkimo kriterijų neturi, nei būsimų aukų apsirengimas, nei elgesys reikšmės neturi, tik viena moteris pasakė, kad iš langų ir per juos matomų dalykų atsirenka, ar bandys apvogti tą butą. Apskritai tarp moterų labiausiai populiarios buvo vagystės iš parduotuvių, kadangi tai labiau nuasmeninta vieta, nereikia galvoti, ar tas žmogus turi pinigų, ar ne.

Nuteistųjų buvo klausama, ar jie planavo savo veiką ir ar pasitelkė bendrininkus. Respondentai bendrininkavimo klausimu pasiskirstė beveik po lygiai, nežymiu skirtumu vyrai dažniau veikė ne vieni, o moterys, teigiančios, kad veikiant su kitu asmeniu, atsakomybės išvengti yra sunkiau, dažniau darė nusikaltimus be bendrininkų. Tiek vyrai, tiek moterys dažniausiai teigė, kad veikos neplanavo ir kad įtakos nusikaltimo padarymui turėjo konkreti susiklosčiusi situacija (pavyzdžiui, muštynių metu pasisavinami daiktai arba nužudžius asmenį dar nusprendžiama išsinešti ir aukai priklausantį turta). Net ir tie, kurie veiką planavo, dažniausiai tą darė tą patį vakarą. Moterys, nuteistos už vagystes iš parduotuvių, teigė, kad dažniausiai eina žinodamos, kad darys veiką, tačiau kiekvienu atveju įtakos turi tai, ar yra galimybė netrukdomai ir be pasekmių tai padaryti.

Kalbant apie turtinio nusikalstamumo priežastis, reikšminga būtų nustatyti ir priežastis ar motyvus, kurie sulaiko ar galėtų sulaikyti asmenis nuo tokių nusikaltimų darymo. Nuteistiesiems pateiktoje anketoje buvo du klausimai, kuriais buvo stengiamasi sužinoti, kas sulaikytų asmenis nuo turtinių nusikaltimų darymo. Į šį klausimą tiek vyrai, tiek moterys atsakė panašiai. Tarp atsakymų vyravo tokie sulaikymo motyvai kaip darbas, stabilus pragyvenimo lygis, materialinė nepriklausomybė, didesnis žmonių atsargumas, visiškas atsisakymas alkoholio ir narkotinių medžiagų, pilnavertiškumo jausmas tarp žmonių laisvėje. Be šių dalykų moterys dar paminėjo neigiamą aplinkinių požiūrį, laisvės atėmimo bausmę ir pareigūnų buvimą nusikaltimo vietoje. Daugiau nei dešimt vyrų nurodė, kad juos nuo nusikaltimų darymo sulaikytų šeima, mylinti moteris, kitas draugų ratas, taip pat žinojimas, kad nepavyks išvengti bausmės. Kelis asmenis galėtų sulaikyti Dievas arba nuoširdus tikėjimas. Taip pat buvo vyrų, teigiančių, kad tik jie patys gali sulaikyti save nuo nusikaltimų darymo turėdami konkrečius ateities planus. Buvo ir tokių, kurie teigė, kad jų niekas negali sulaikyti.

Kitas klausimas, susijęs su sulaikymo motyvais, buvo paremtas H. Grasmick ir D. Green tyrimu apie sulaikymo motyvą. Tiek ekspertams, tiek ir nuteistiesiems buvo duota nuspręsti, kuris iš motyvų – dorovė, pasmerkimas ar bausmė – labiausiai veikia. Savo tyrime H. Grasmick ir D. Green, klausdami apie bausmę, prašė tiriamųjų įsivaizduoti, kad buvo pagauti darant veiką, kad

teismas jiems paskirs bausmę, ir atsakyti, kokia didelė problema ta bausmė būtų¹⁰⁸. Taip pat tiriamųjų buvo prašoma iš penkių geriausiai pažįstamų asmenų nurodyti, kuris galėjo padaryti vieną iš numatytų veikų. Kuo mažesnis nurodytų asmenų skaičius, tuo didesnė baimė būti pamerktam aplinkinių¹⁰⁹. Apie moralinį išsipareigojimą teisės normoms (dorovę) buvo bandoma išsiaiškinti per tai, kaip dažnai kiekvieną iš numatytų pažeidimų daryti yra blogai¹¹⁰. Tyrimas parodė, kad tiksliausiai prognozuojama remiantis doroviniais įsitikinimais, o bausmės baimė daro silpniausią poveikį¹¹¹. Panašūs rezultatai buvo ir atlikus šią nuteistųjų apklausą, tik reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad skiriasi šių tyrimų metodologija. Šioje anketoje nuteistiesiems buvo pasiūlyta pasirinkti, kuris iš motyvų (dorovė, pasmerkimas ar bausmė) būtų galėjęs sulaikyti juos nuo turtinio nusikaltimo darymo, neaiškinant kiekvieno motyvo detalai. Toks pats bendras klausimas buvo pateiktas ir ekspertų vertinimui. Vilniaus m. 2 apylinkės teismo teisėjai pasirinko dorovę ir pasmerkimą kaip labiausiai galinčius nuo turtinių nusikaltimų sulaikyti motyvus, ikiteisminio tyrimo pareigūnė mano, kad netinkamas nė vienas motyvas. O nuteistųjų asmenų pasirinkimas matomas 13 paveiksle. Pusė nuteitų už turtinius nusikaltimus vyrų kaip sulaikantį motyvą pasirinko dorovę. Tarp moterų dorovė nebuvo dažniausias pasirinkimas, tačiau ji nedaug atsiliko nuo bausmės baimės (atitinkamai 14 ir 17 nuteistų moterų pasirinko šiuos variantus). Kalbant apie bausmės baimę, tiek vyrai, tiek moterys prieš darydami veikas visada pagalvoja apie tai, kad gali būti pagauti nusikaltimo vietoje, kas visais atvejais reiškia laisvės atėmimo bausmę net ir už menkesnį nusikaltimą. Tai siejama su tuo, kad dauguma jų jau yra teisti, todėl teismai neskiria jiems bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu. Aplinkinių pasmerkimas didesnio dėmesio nesusilaukė, jį pasirinko keturi vyrai ir septynios moterys. Toks pasirinkimas galėtų būti logiškai paaiškinamas per tai, kokia aplinka ir žmonės supa nuteistuosius. Dažnas asmuo, palikęs pataisos namus, negali susikurti naujos, socialiai teigiamos aplinkos, lieka seni pažįstami iš „zonos“, kurie vienaip ar kitaip daro įtaką nusikalstamam gyvenimo būdai. Tarp nuteistųjų buvo ir tokių (trys moterys ir devyni vyrai), kurie nepažymėjo nė vieno motyvo, kadangi tinkamo nerado arba tiesiog nežino, kuris jiems tinkamiausias.

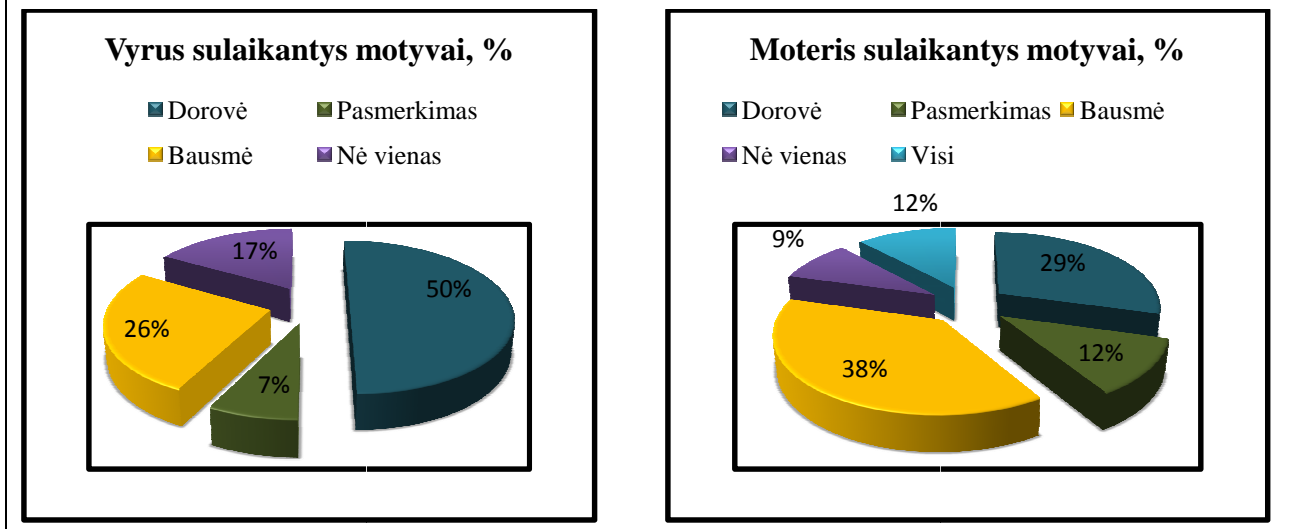
¹⁰⁸ Grasmick H., Green D., Legal punishment, social disapproval and internalisation as inhibitors of illegal behavior // Journal of criminal law and criminology. Vol. 71 (1980). P. 330. Iš www.vxu.se/bib

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Justickis V., Kriminologija, I dalis, Vilnius, 2001. P. 230.

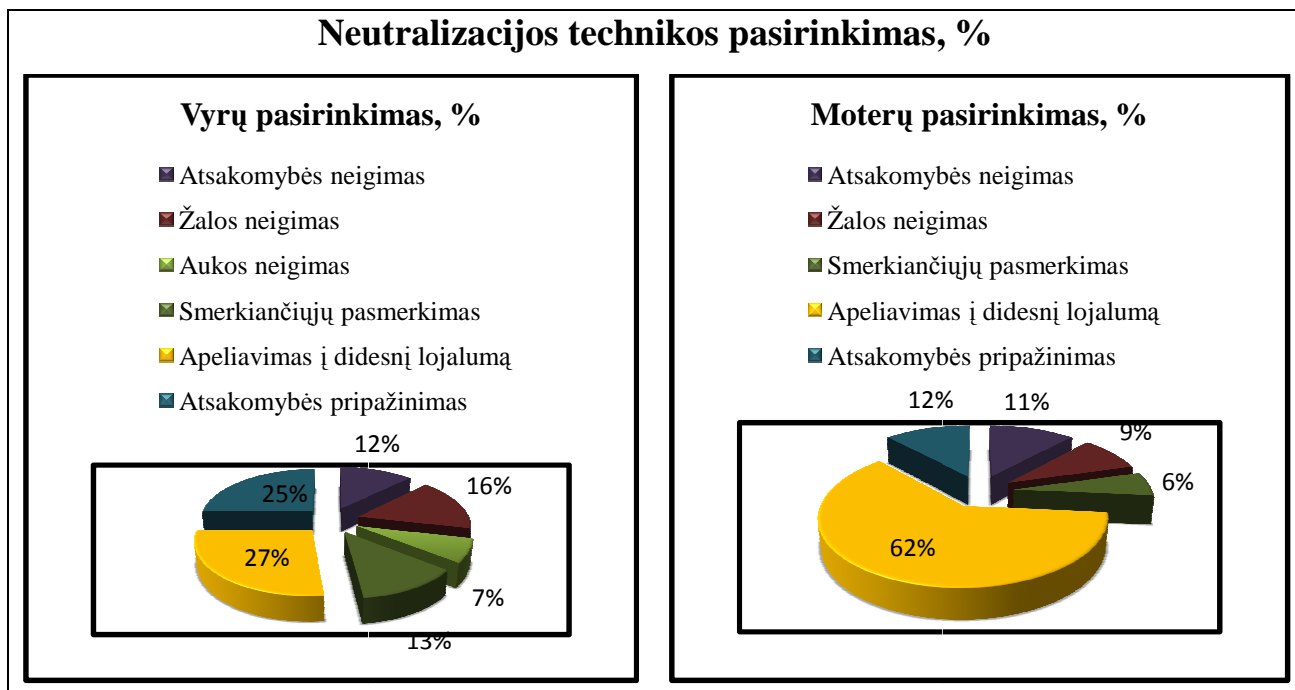
Motyvai, galintys sulaikyti už turtinius nusikaltimus nuteistus asmenis, %

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nuo turtinių nusikaltimų galinčius sulaikyti motyvus

Dažnai asmenys, kurių elgesys yra nepriimtinas visuomenei, bando ieškoti pasiteisinimų, kuriais galėtų pagrįsti savo nusikalstamą veikimą. Tai vadinama neutralizacijos technika. Šiame tyrime, vadovaujantis G. Sykeso ir D. Matzos išskirtomis penkiomis neutralizacijos technikomis, buvo bandoma išsiaiškinti, kokius savęs pateisinimus dažniausiai naudoja turtinius nusikaltimus darantys asmenys. Nuteistiesiems buvo pateiktas klausimas (žr. 1 priedą), kuriame reikėjo pasirinkti labiausiai jiems tinkantį teiginį, kurių kiekvienas apibūdino atsakomybės neigimo, žalos neigimo, nusikaltimo aukos neigimo, smerkiančiųjų pasmerkimo ir apeliavimo į didesnę lojalumą technikas nevarojant šių sąvokų. Du iš pateiktų teiginių neatitiko nė vienos iš minėtų neutralizacijos technikų tam atvejui, jei asmuo nebandytų ieškoti pateisinimo ar nesigailėtų dėl padarytos veikos. Rezultatai matomi 14 paveiksle. Pasiskirstymas tarp vyrų ir moterų šiek tiek skiriasi, nors dauguma turtinius nusikaltimus darančių asmenų apeliuoja į aukštesnes pareigas, tokias kaip šeima, draugai ir pan. Tarp moterų šis neutralizacijos metodas yra vyraujantis, iš 34 moterų, jį pasirinko 21. Keturios respondentės kaltę neigė, tiek pat jų ją pripažino. Trys nuteistosios manė, kad nusikalstama veika nebuvo padaryta didelės žalos, ir tik dvi naudojos smerkiančiųjų pasmerkimo taktika. Tarp vyrų pasirinkimų vyravo apeliavimas į didesnę lojalumą ir atsakomybės pripažinimas, surinkę panašų skaičių balsų (atitinkamai 15 ir 14). Pakankamai daug vyrų neigė žalos buvimą, taip pat savo atsakomybę. Septyni iš jų teigė, kad tie, kurie juos smerkia, iš tikrųjų yra veidmainiai, patys darantys nusikaltimus, tik geriau mokantys juos nusišlepti. Tarp respondentų buvo keturi asmenys, kurie teigė, kad nusikaltimas buvo to nusipelnusių asmenų nubaudimas arba kerštas.

Neutralizacijos technikos pasirinkimas, %

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal neutralizacijos technikos pasirinkimą

Nuteistųjų pasirinkimas nelabai atitinka ekspertų, kuriems taip pat buvo pateiktas klausimas, kurį iš neutralizacijos metodų dažniausiai naudoja turtinius nusikaltimus darantys asmenys, nuomonės. Ikiteisminio tyrimo pareigūnė kaip dažniausiai naudojamą neutralizacijos techniką nurodė atsakomybės neigimą. Vilniaus 2 apylinkės teismo vienas iš teisėjų teigė, kad dažniausiai kaltininkai pripažįsta padarę veiką ir gailisi, nors kartais tai būna tik formalus prisipažinimas siekiant švelnesnės bausmės. Žalos neigimas pasitaiko sudėtingesnėse sukčiavimo ir turto prisavinimo bylose. Kitas to paties teismo teisėjas pažymėjo tris dažniau pasitaikančius atvejus. Jo teigimu, atsakomybės neigimas dažniausiai pasitaiko tais atvejais, kai teisiami asmenys, užimantys tam tikras pareigas ar padėtį, pavyzdžiui, verslininkai ar valdininkai, kita kategorija – tam tikrą padėtį nusikaltėlių pasaulyje užimantys recidyvistai. Kalbant apie žalos ar skriaudos neigimą, teisiemieji nesutinka ne dėl pačio žalos fakto, o dėl jos dydžio. Trečia situacija – tai apeliavimas į didesnę lojalumą. Šiuo atveju asmenys apeliuoja į sunkią materialinę savo šeimos ar artimųjų padėtį.

Paskutinis anketoje pateiktas klausimas buvo apie Lietuvos baudžiamąją politiką, jos įvertinimas. Nuteistieji nepagailėjo neigiamų pastabų ir komentarų apie teisėjų darbą ir bausmių griežtumą. Teigiamai Lietuvos baudžiamosios politikos neįvertino nė vienas, net ir tie, kurie sutinka su veikos kvalifikacija ir paskirta bausme. Daug buvo tokių abstrakčių minčių kaip „per griežta“, „reikia tobulinti“, „vertinu neigiamai“, „nekaip“, „labai blogai“ ir pan. Dažniausiai nuteistieji piktinosi tuo, kad anksčiau teistas žmogus teisme yra „nurašytas“ prie kaltųjų ir tikrai gaus laisvės atėmimo bausmę, kad teisėjai turi išankstinę nuomonę, duoda bausmę už teistumus,

teisia už praeitį, o ne už padarytą veiką. Be to, teismuose nesiklausoma, ką kalba kaltinamasis, nesigilinama, kokios priežastys paskatino daryti nusikalstamą veiką. Daug yra manančių, kad bausmės neatitinka padaryto nusikaltimo, yra per griežtos. Vienas asmuo, nuteistas už plėšimą, į šį klausimą atsakė taip: „Jeigu neturi pinigų, sėdėsi už bet ką ir anksčiau laiko neišeisi, ypač iš Vilniaus antrųjų pataisos namų, nes teisėjai mėgsta pinigus“. Tokių minčių, kad nėra teisingumo paprastiems piliečiams, kad Lietuvoje vyrauja korupcija, buvo išsakyta ir daugiau. Buvo ir tokių asmenų, kurie teigė, kad valstybė pati moko nusikalsti ir kad baudžiamojoje ir apskritai politikoje reikia keisti viską iš pagrindų. Keli nuteistieji išreiškė ir neigiamą nuomonę apie gyvenimo sąlygas pataisos namuose, ypač iš Vilniaus pirmųjų ir Panevėžio pataisos namų. Blogas sąlygas, vyrų teigimu, kuria ne tik ir ne tiek aplinka, kiek kartu būnantys asmenys. Moterys iš Panevėžio pataisos namų yra nepatenkintos maitinimosi kokybe ir kiekybe, taip pat nesidžiaugia buvimu kitų nuteistųjų draugijoje, nes reikia derintis prie kiekvieno charakterio.

Duomenys apie turtinius nusikaltimus darančius asmenis ir priežastis, skatinančias eiti nusikalstamu keliu, buvo surinkti ir pasinaudojant ekspertiniu vertinimu. Ekspertinio vertinimo metu buvo apklausti trys šios srities ekspertai: Vilniaus m. 3 PK NTS tyrėja ir du Vilniaus m. 2 apylinkės teismo baudžiamųjų bylų teisėjai. Būtent šie asmenys betarpiškai susiduria su turtinius nusikaltimus padariusiais asmenimis ir gali pateikti išvadas kaip šios srities praktikai. Jiems buvo pateikti klausimai (2 priedas) susiję su asmenų, kaltinamų turtinių nusikaltimų padarymu, išskirtiniais bruožais, padarytų nusikaltimų priežastimis ir pan.

Vilniaus m. 3 PK NTS tyrėja asmenis, įtariamus turtinių nusikalstamų veikų padarymu, apibūdina taip: „dažniausiai tai 20 – 26 metų amžiaus, 6 – 9 klasių išsilavinimo asmenys, nedirbantys, nesimokantys, teisti maždaug 4 – 10 kartų, turintys priklausomybę nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų. Tokie asmenys grobia nedidelės vertės svetimą turtą, dažniausiai iš parduotuvių ir automobilių, tam, kad galėtų įsigyti narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų“. Panašiai tokius asmenis apibūdino ir Vilniaus m. 2 apylinkės teismo teisėjai, kurie akcentavo menką išsilavinimą, priklausomybę nuo narkotinių medžiagų, prastą materialinę padėtį, tačiau tiesioginio ryšio tarp sunkios turtinės padėties ir daromos nusikalstamos veikos paprastai nėra.

Ekspertų taip pat buvo klausama, kokios priežastys dažniausiai paskatina asmenis daryti turtinius nusikaltimus ir ar skiriasi šių veikų priežastys tarp vyrų ir moterų. Ikitiesminio tyrimo pareigūnė kaip pagrindinę ir dažniausią priežastį nurodė priklausomybę nuo narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų. Žymiai daugiau tokių veikų padaro vyrai, išskirtinis tokias veikas darančių moterų bruožas – užsiėmimas gatvės prostitucija, tačiau priežastys tarp vyrų ir moterų beveik nesiskiria. Vilniaus m. 2 apylinkės teismo teisėjai išskyrė daugiau turtinių nusikalstamų veikų priežasčių, tokių kaip nedarbas, prasta asmeninė ar šeimos materialinė padėtis,

priklausomybė nuo narkotinių medžiagų, retesniais atvejais – siekis geresnio gyvenimo, prabangos, dovanų artimiesiems. Prabangos siekimas dažniau siejamas su sukčiavimu, turto pasisavinimu ar turto iššvaistymo, o ne vagystės, plėšimo veikomis. Priežastys tarp vyrų ir moterų daromų turtinių nusikalstamų veikų, teisėjų teigimu, nesiskiria, ypač tais atvejais, kai veika daroma dėl priklausomybės nuo narkotinių medžiagų.

Dar vienas svarbus ekspertų įvertinimo reikalaujantis klausimas yra Lietuvos baudžiamoji politika turtinio nusikalstamumo aspektu. Ikitiesminio tyrimo pareigūnė mano, kad Lietuvos baudžiamoji politika bausmių atžvilgiu yra gana švelni. Apylinkės teismo teisėjai iš esmės Lietuvos baudžiamąją politiką vertina teigiamai ir teigia, kad „LR BK įtvirtinta bausmių įvairovė leidžia tinkamai individualizuoti bausmes tiek pirmą kartą, tiek dažnai teisiamam asmeniui“, kad „sudaryta pakankamai galimybių pasiekti bausmės tikslus netaikant griežčiausios bausmės – laisvės atėmimo“, taip pat palankiai vertina pataisos inspekcijų vaidmenį.

Iš aukščiau pateiktų anketinių respondentų duomenų ir ekspertų vertinimų galima susidaryti bendrą įspūdį apie turtinius nusikaltimus darančius asmenis. Tai jauno, daugiausia 30 – 39 metų amžiaus, niekur nedirbantys ir nesimokantys, gyvenantys vargingai, sunkiai, piktnaudžiaujantys alkoholiniais gėrimais, stebinantys savo primityvumu, jau ne vieną kartą teisti už turtinius nusikaltimus, nejaučiantys atsakomybės, neturintys jokių ambicijų ar ateities planų vyrai, o pagarba kito žmogaus nuosavybei jiems yra svetimas dalykas. Šių asmenų einamieji poreikiai dažnai nusveria perspektyvinius. Retas kuris iš Vilniaus antrųjų pataisos namų neigė savo kaltę, dažniausiai sutiko su veikos kvalifikacija ir paskirta bausme. Buvusių pareigūnų elgesys buvo priešingas: net ir ne pirmą kartą nuteisti asmenys savo veiksmuose kaltės neįžvelgia, yra pasipiktinę teisingumo sistema, teisėjų darbu ir paskirtomis bausmėmis. Apie moteris galima pasakyti tą patį: tai jaunos, daugiausia 20 – 29 metų amžiaus, turinčios priklausomybę narkotinėms medžiagoms arba alkoholiui, kelis kartus teistos už panašias nusikalstamas veikas moterys, dažniausiai vagiančios iš parduotuvių, teigiančios, kad tai, jog buvo pagautos, yra labiau išimtis nei taisyklė.

Apskritai už turtinius nusikaltimus nuteistiems asmenims būdingas negatyvus, kažkiek egoistinis požiūris į visuomenę ir žmogaus pagrindines teises, nepagarba bendrapilietiškomis pareigoms, godumas. Nors tokiomis savybėmis pasižyminčių žmonių yra ir tarp nepadariusių turtinių nusikaltimų, tačiau šių (nusikaltusių) asmenų bruožai yra viršiję kritinę ribą, todėl sugebėjimas nusikalsti tampa efektyvesnis.

V. TURTINIO NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJA

Nagrinęjant turtinio nusikalstamumo priežastingumą svarbu aptarti ir turtinio nusikalstamumo prevenciją. Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje nusikaltimų prevencija apibrėžiama kaip poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis¹¹². Apie tai, kad užkardyti nusikaltimą yra geriau nei bausti, kalbėta jau XVIII amžiuje. Č. Bekaria teigė, kad tai sudaro svarbiausią įstatymų leidejo tikslą, kuris yra „menas pasiekti didžiausią žmonių laimę mažinant nelaimę“, t. y. apskaičiavimo būdu nustatyti santykius tarp gėrio ir blogio¹¹³. Čia išreikšta esminė kriminologijos mokslo idėja, kad kovojant su nusikalstamumu, daugiausia dėmesio turi būti skiriama nusikaltimų prevencijai.

Taigi nusikaltimų prevencija – tai nusikaltimų priežasčių ir sąlygų išaiškinimas bei šalinimas sudarant atitinkamų priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus¹¹⁴. Prof. V. Justickis nusikaltimų prevenciją traktuoja kaip nusikaltimo veiksmų grandinės nutraukimą¹¹⁵. Priklausomai nuo to, kur yra ta nutraukiama grandis, galima kalbėti apie ankstyvąją (pirminę), įprastąją (antrinę) ir tretinę prevenciją. Tokį patį skirstymą pateikia ir K. Pease, teigdamas, kad kol pirminė prevencija dėmesį sutelkia ties aiškinimu apie nusikalstamų įvykių pasiskirstymą, antrinė ir tretinė prevencijos koncentruojasi ties bandymu pakeisti nusikalstamumą tų, kurie jau nusikalto arba turi didelę tikimybę tapti nusikaltėliu¹¹⁶.

Ankstyvosios prevencijos tikslas – padėti žmogui išspręsti problemas, kurios gali atvesti jį į nusikaltimo kelią. Prie tokių problemų prof. V. Justickis priskiria nepalankius, asmenybės nukrypimus lemiančius santykius šeimoje, auklėjimo klaidas, vaiko psichologines, mokymosi, taip pat šeimos finansines problemas, nedarbą, kvalifikacijos stoką¹¹⁷. Būtent ankstyvosios prevencijos priemonėmis galima paveikti visą visuomenę keliant bendrosios kultūros lygį, ugdant pagarbą kitam žmogui, jo nuosavybei, atsparumą vartojimo kultui, apskritai darant teigiamą įtaką socialiniam gyvenimui, todėl manytina, kad tai yra svarbiausia ir verta didžiausių investicijų prevencijos rūšis, tačiau dėl didelių kaštų ir dažnai neapčiuopiamų rezultatų susilaukianti mažesnio dėmesio. Antrine nusikaltimų prevencija stengiamasi paveikti veiksmus, kurie tiesiogiai

¹¹² Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1318.

¹¹³ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes, Vilnius: Mintis, 1992. P. 103.

¹¹⁴ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 154.

¹¹⁵ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius, 2004. P. 25.

¹¹⁶ Maguire M. and others. The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Clarendon Press. 1994. P. 665.

¹¹⁷ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 28.

dalyvauja nusikaltimo situacijoje ar jai besiformuojant¹¹⁸. Antrinės prevencijos priemonės gali būti situacinė prevencija arba priemonės, nukreiptos į asmenybę. Tretinės prevencijos tikslas – neleisti nusikaltimų recidyvo, visi veiksmai yra nukreipti į asmenis, jau padariusius nusikalstamas veikas¹¹⁹. Tarp recidyvistų turtiniai nusikaltimai yra paplitę, todėl ši prevencijos rūšis vienodai svarbi lyginant su pirmine ir antrine prevencijomis.

Ats. red. prof. J. Bluvšteino vadovėlio „Kriminologija“ autoriai pateikia kitokią nusikaltimų prevencijos rūšių klasifikaciją, išskirdami bendrąją ir individualiąją prevenciją. Bendroji prevencija – tai visuma prevencinių priemonių, skirtų išaiškinti ir šalinti nusikalstamumą lemiančius kriminogeninius veiksnius. Individualioji prevencija – tai visuma prevencinių priemonių, taikomų tik tiems asmenims, kurie linkę į nusikalstamą elgesį. Dar išskiriama situacinė prevencija, tai visuma prevencijos priemonių, skirtų apsunkinti nusikaltimo padarymą, didinančių riziką, mažinančių nusikaltimo naudą.

Kriminologų teigimu, turtinių nusikaltimų prevencijos priemonių efektyvumas labai priklauso nuo informacijos apie turtinį nusikalstamumą tikslumo, šios informacijos analizavimo lygio¹²⁰. Kuriant moksliskai pagrįstas koncepcijas turtinių nusikaltimų mažinimui, turi būti atliekama išsami ir detali statistinių duomenų apie šiuos nusikaltimus, juos padariusius ir nuo jų nukentėjusius asmenis analizė. Gauti duomenys apie tai, kokiose vietose ir kuriuo metu dažniausiai daromi tokie nusikaltimai, kokie labiausiai paplitę jų darymo būdai ir kitos svarbios aplinkybės, yra reikšmingi įgyvendinamų prevencijos priemonių tikslingumui ir kryptingumui nustatyti.

Tai, kas aptarta aukščiau, yra tik nusikalstamumo prevencijos teoriniai pagrindai, tačiau norint įveikti nusikalstamumą reikia realių veiksmų. Kokių? Savo traktate „Apie nusikaltimus ir bausmes“¹²¹ Č. Bekaria išskyrė kelis nusikaltimų „užkardymo“ būdus. Visų pirma, įstatymai turi būti aiškūs, paprasti, t. y. suprantami. Kita priemonė yra įstatymų vykdytojų suinteresuotumas įstatymus saugoti, o ne patiems pažeidinėti. Dar viena priemonė – apdovanoti dorybės propaguotojus. O „tikriausia“ priemonė nusikaltimams užkardyti yra auklėjimo tobulinimas. Doc. dr. A. Kiškis nurodo tokius pagrindinius poveikio nusikalstamumui būdus: 1) auklėjimas; 2) visuomenės pasitenkinimo, saugumo jausmo didinimas; 3) socialinė kontrolė; 4) asmenų, pripažintų visuomenei pavojingais, izoliavimas; 5) savisauga¹²². Dar paminėtinas ir nepakantumo

¹¹⁸ Ten pat. P. 34.

¹¹⁹ Ten pat. P. 36.

¹²⁰ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 283.

¹²¹ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes, Vilnius: Mintis, 1992. P. 103-105.

¹²² Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga iš <http://www3.mruni.lt/~akiskis/tnp/bt-krim/paskaitos-tnp-bt-krim.html>; prisijungimo laikas: 2009-09-25

atmosferos teisės pažeidėjams sudarymas. Visi paminėti būdai yra vienodai svarbūs siekiant paveikti ir turtinį nusikalstamumą.

Turtiniai nusikaltimai yra nukreipti į nuosavybę, todėl pirmiausia reikia pasirūpinti savo turto apsauga. Dažnas iš apklaustų nuteistųjų už turtinius nusikaltimus drąsiai kaltina asmenis, kurie patys palieka neprižiūrimą savo turtą taip sudarydami palankias sąlygas pasinaudoti aplinkybėmis tiek vagysčių, tiek ir sukčiavimo atvejais. Apskritai, pasikėsinimas į nekilnojamąjį turtą, kuris yra apsaugotas, yra mažesnis nei į nesaugomą turtą. Didėjant nepasitikėjimui policija ir jos sugebėjimu užtikrinti asmenų nuosavybės neliečiamumą, vis daugiau žmonių renkasi įvairių priemonių užsitikrinti savo turto apsaugą. Galima imtis techninių priemonių tokių kaip signalizacijos įsivedimas, dvigubų ar šarvuotų durų įsidėjimas, brangesnių spynų įsigijimas ir pan. Neypatingai veiksminga, kažkiek primityvi turto apsaugos priemonė yra šuns laikymas, tačiau šiuo metu šunys dažniau laikomi ne dėl apsaugos, o kaip naminiai gyvūnai (augintiniai). Vis labiau ypač miestuose dėmesio susilaukia „Saugios kaimynystės“ idėjos. Tai bendruomene paremta nusikaltimų prevencijos programa, kai kaimynai prižiūri ir rūpinasi vienas kito saugumu, kilnojama ir nekilnojama nuosavybe sistemiškai taip sukuriant geresnę aplinką.

Besirūpinant savo turto apsauga, pravartu būtų pradėti visuomenėje skleisti nuostatas apie pagarbą kito žmogaus nuosavybei. Pamokymai ar patarimai ne visada duoda reikiamų rezultatų, ypač kai žmonės nemato tinkamų pavyzdžių, kai mokytojų ar tėvų žodžiai skiriasi nuo jų veiksmų. Todėl asmenys, atsakingi už vaikų auklėjimą, patys savo pavyzdžiu turėtų rodyti, kad savintis svetimą turtą yra neteisinga, pradedant nuo kanceliarinių prekių iš darbuotojų nesinešimu namo.

Prie pagarbos kito žmogaus nuosavybei diegimo galėtų prisidėti taip vadinamas „25 kadro efektas“. Žurnalas „New Scientist“ tvirtina, jog kai kuriais atvejais tokia reklama yra efektyvi. 1982 m. JAV išleido seriją video kasečių su reklaminiu 25 kadru ir paslėptu užrašu „Nevok!“¹²³. Tvirtinama, jog vagysčių kiekis parduotuvėse sumažėjo 50 procentų¹²³. Bet kokių atveju toks efektyvus ir stiprus poveikis žmonių masėms reikalauja išorinės reklamos kontrolės. Todėl buvo uždrausta 25 kadrą naudoti komercinei ir politinei reklamai. Švietimui ir mokymui šį metodą galima naudoti legaliai. Jei iš tiesų pasitvirtintų šio metodo efektyvumas turtiniam nusikalstamumui (o vėliau ir visam nusikalstamumui), greičiausiai būtų susidurta su kita problema – teisėsaugos, kuri „gyvena“ iš nusikaltimų aiškinimosi, nepritarimu ir tokios idėjos visišku atmetimu.

Turtiniais nusikaltimais dažniausiai siekiama būtent materialios naudos, todėl tai suponuoja idėją, kad šie nusikaltimai yra racionalios žmogaus veiklos sritis. Todėl yra tikima, kad bandymai išaiškinti asmenims, jau teistiems už turtinius nusikaltimus, jog materialinė nauda, kurios

¹²³ „25-kadro efekto“ istorija. Iš <http://www.technologijos.lt/n/technologijos/elektronika/straipsnis?name=straipsnis-2168>; prisijungimo laikas: 2009-11-19

pastarieji tikisi gauti darydami nusikaltimus, yra niekingai menka lyginant su nusikaltėlių nuolant lydinčia rizika¹²⁴, gali garantuoti sėkmę turtinio nusikalstamumo prevencijoje. Net ir nedaug laiko praleidus su šiuo metu už turtinius nusikaltimus laisvės atėmimo bausmę atliekančiais asmenimis, išklausius jų priežasčių ir pamačius jų požiūrį į gyvenimą, sėkmę garantuoti būtų per drąsu. Šie asmenys visiškai neturi moralinių vertybių atramos, kuri juos prilaikytų nuo nusikaltimų darymo. Todėl reikėtų pritarti, kad nuteistųjų ugdymas ir auklėjimas yra efektyvi priemonė, padedanti mažinti recidyvinį nusikalstamumą. Galimybė mokytis yra suteikta, tačiau ne visiems, o tik savo norą pareiškusiems. Bausmių vykdymo kodekse yra numatyta nuostata, kad pataisos įstaigose organizuojamas nuteistųjų iki šešiolikos metų bendrasis lavinimas, o vyresnių negu šešiolikos metų nuteistųjų bendrasis lavinimas organizuojamas rašytiniu jų pageidavimu¹²⁵. Paklausus nuteistųjų, ką jie veikia per dienas, tikrai nenustebino atsakymas, kad jie žiūri televizorių, eina pasivaikščioti, pasportuoja, t. y. neturi prasmingos veiklos, kuri bent kiek paugdytų jų dvasią. Todėl vertėtų pabandyti įvesti kažkokius privalomus mokymus bent jau tiems, kurie pataisos namuose nedirba.

Įkalinimo įstaigose yra nemaža dalis asmenų, turinčių priklausomybę nuo narkotikų ar alkoholio. Bausmių vykdymo metu reikėtų numatyti tokias programas, kurios mažintų šias priklausomybės formas. Formaliai tokios programos yra numatytos visuose pataisos namuose, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad dalyvauti jose reikalingas pačio asmens sutikimas. Net jeigu ir kalbame apie priklausomus suaugusius asmenis, vertėtų pasvarstyti, ar tikrai jie patys žino, kas jiems yra geriausia, tuo labiau, kad net buvimas įkalinam nesutrukdo ir toliau gauti narkotinių medžiagų, ar nereikėtų tokių programų padaryti privalomų bent jau asmenims, kurie buvo nuteisti už tai, kad veiką darė būdami apsvaigę. Žinoma, geresni rezultatai pasiekiami, kai asmuo pats yra suinteresuotas, tačiau įdėjus daugiau pastangų ir dėmesio nuteistųjų problemoms galima pasiekti puikių rezultatų net ir veikiant privalomai, t. y. prieš žmogaus valią, kuri laikui bėgant tikrai pasikeistų.

Apskritai bet kokia iniciatyva mažinti alkoholio vartojimo paplitimą yra tik sveikintina. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 17 d. įsakymu yra patvirtinta „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“, kuri yra skirta mokyklinio amžiaus asmenims ir kuria siekiama, kad ugdytiniai suprastų neigiamą alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo poveikį žmogaus sveikatai ir visuomenei; skatinti sveiko, turiningo gyvenimo nuostatų ir įgūdžių ugdymąsi; ugdyti gebėjimus, skatinančius atsisakyti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, prireikus kreiptis

¹²⁴ Ats. red. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 288.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas 147 str. 1 ir 2 d. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.

pagalbos ir konstruktyviai spręsti problemas; ugdyti kritinį mąstymą, atsakomybę už savo veiksmus ir elgesį.

Alkoholio kontrolės įstatyme numatyti draudimai prekiauti alkoholiniais gėrimais rugsėjo 1 dieną¹²⁶ ir mažmeninės prekybos įmonėse kasdien nuo 22 valandos iki 8 valandos¹²⁷ taip pat turėtų būti vertinami teigiamai. Nors viena diena situacijos nepakeis, galbūt net paskatins nelegalius pardavimus, tačiau kartu ir atkreips visuomenės dėmesį į šiuo metu labai didelę problemą Lietuvoje – alkoholizmą. Atlikto tyrimo duomenimis didelė dalis nuteistų už turtinius nusikaltimus asmenų veikos metu buvo apsvaigę nuo alkoholio, dažnam iš jų būtent alkoholiui ir pritrūko pinigų ir tas paskatino veikti nusikalstamai.

Dažnai prie alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimo prisideda ir tai, kad asmenys (ypač jaunimas), turėdami per daug laisvo laiko, tačiau neturėdami pakankamų finansinių galimybių, pasirenka būtent tokį laisvalaikio praleidimo būdą. Gerai organizuotas aktyvus laisvalaikis turėtų būti veiksminga prevencijos priemonė.

Šiame darbe įvardinta tik maža dalis priemonių, leidžiančių neutralizuoti turtinį nusikalstamumą lemiančių veiksnių poveikį, kadangi turtinių nusikaltimų prevencija – tai nuolatinis ir sudėtingas procesas, kurio siekiant reikia imtis visas gyvenimo sritis apimančių priemonių. Tik kryptingai veikiant galima užtikrinti sėkmę užkertant kelią pasikėsinimams į kito asmens nuosavybę, t. y. kovojant su turtiniu nusikalstamumu.

¹²⁶ Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymas 18 str. 3d. 10 p. // Valstybės žinios. 1995, Nr. 44-1073 (Nauja redakcija 2004-05-01)

¹²⁷ Ten pat. 18 str. 3 d. 11 p.

IŠVADOS

1. Turtinio nusikalstamumo tyrimas turi ne tik teorinę, bet ir praktinę, taikomąją reikšmę, todėl būtina išsiaiškinti turtinio nusikalstamumo sąvoką. Apibendrinus mokslinę literatūrą galima pateikti tokią turtinio nusikalstamumo sampratą: turtinis nusikalstamumas – tai visuma nusikalstamų veiku, kuriomis kėsinama į svetimą turtą taip pažeidžiant žmogaus teises, Konstitucijos saugomas ir ginamas vertybes bei darant neigiamą poveikį gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui. Turtiniais nusikaltimais padaroma turtinė žala nepaisant to, ar darantis veika asmuo gavo turtinės naudos (vagystės, plėšimo ir panašiais atvejais), ar negavo (turto sunaikinimo ar sugadinimo atveju). Turtinis nusikalstamumas tradiciškai nėra siejamas su nusikalstamom veikom informatikai, ekonomikai, valstybės tarnybai. Šiems nusikaltimams priskiriamos veikos, numatytos LR BK XXVIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusizengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams”.
2. Turtiniai nusikaltimai sudaro didžiąją dalį visų nusikaltimų ne tik Lietuvoje, bet ir daugumoje pasaulio šalių. Kiekvienais metais iki 2007 metų buvo padaroma vis mažiau tokio pobūdžio nusikalstamų veiku, tačiau nuo 2008 metų daugelio valstybių (Airijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir kitų) statistika rodo galimus pasikeitimus į blogąją pusę. Tai galėtų būti siejama su staigia bankų griūtimi JAV 2008 metais, kuri sudrebino viso pasaulio ekonomiką, todėl tikėtina, kad nespėjus atsigauti ekonomikai ir 2009 metais nusikalstamumas, ypač turtinis, augs. Turtinių nusikaltimų struktūroje kaip ir bendrajame nusikalstamume vyrauja vagystės, dideliu skirtumu nuo jų atsilieka plėšimai, sukčiavimai, turto prievartavimai. Tokie skirtumai egzistuoja visame pasaulyje ir todėl parodo, kad išskirtinį dėmesį kovojant tiek su bendruoju, tiek su turtiniu nusikalstamumu vis dar reikia skirti vagystėms.
3. Nusikalstamumo priežasčių teorijų yra be galo daug, neretai jos netgi prieštarauja viena kitai. Tai gali būti paaiškinta tuo, kad kiekvienos teorijos autoriai turi skirtingą požiūrį į nusikalstamumo prigimtį. Vieni nusikalstamumo priežasčių ieško socialinėje žmogaus aplinkoje, kiti mano, kad nusikalstamas asmens elgesys yra sąlygotas genetikos ar psichofizinių žmogaus savybių. Genetikai pabrėžia, kad nervų sistemos formavimasis priklauso nuo genų, kad centrinė nervų sistema lemia žmogaus elgesį, įskaitant ir nusikalstamą elgesį, todėl nereikėtų atmesti ryšio tarp genetikos ir nusikalstamumo. Konfliktas tarp prigimties ir aplinkos (auklėjimo) poveikio nusikalstamumui dar toli gražu nėra išspręstas. Nė viena iš nusikalstamumo priežasčių teorijų dar negali pilnai paaiškinti nusikalstamumo, tame tarpe ir turtinio, priežastingumo, tačiau tokia teorijų įvairovė padeda labiau suvokti daromų nusikaltimų, tarp jų ir turtinių, priežastis ir taip ieškoti galimų prevencijos būdų.

4. Kadangi turtinis, kaip ir bendrasis, nusikalstamumas yra socialinis teisinis reiškinys, jį sąlygoja ir įtakoja ne viena priežastis, o visas kompleksas ekonominių, socialinių, psichologinių, politinių, teisinių ir techninių veiksnių. Turtinių nusikaltimų priežastys glūdi nepalankioje ekonomikoje, tuo pačiu asmenų socialiniame neužimtume (nedarbo problema taip pat užima svarbią vietą), pagrindinių socialinių vertybių nuvertėjime, moraliniame nuosmukyje, pakantumo atmosferos teisės pažeidėjams sudaryme, menkoje asmens dorovėje bei dvasinės pasaulėžiūros ribotume, kuri iššaukia blogai organizuotas auklėjamasis darbas, trūkumai gyventojų aprūpinimo sferoje ir kitos aplinkybės. Turtinis nusikalstamumas dažnai siejasi su recidyviniu, profesionaliu nusikalstamumu, dažni bendrininkavimo atvejai. Darant turtinius nusikaltimus norima praturtėti be pagrindo kitų asmenų sąskaita, todėl būdingas bruožas yra savanaudiški motyvai.
5. Remiantis oficialios statistikos duomenimis nustatyta, kad moterys nusikalsta mažiau nei vyrai, tai suponuoja išvadą, kad turtinio nusikalstamumo priežastys tarp vyrų ir moterų skiriasi. Visai kitokia išvada susiformuoja atlikus nuteistų už turtinius nusikaltimus asmenų apklausą ir paanalizavus jų asmenybės bruožus bei išsakytas nusikaltimų darymo priežastis. Turtinius nusikaltimus daro jauno, daugiausia 30 – 39 metų amžiaus, niekur nedirbantys ir nesimokantys, gyvenantys vargingai, sunkiai, piktnaudžiaujantys alkoholiniais gėrimais, stebinantys savo primityvumu, egoizmu, jau ne vieną kartą teisti už turtinius nusikaltimus, nejaučiantys atsakomybės, neturintys jokių ambicijų ar ateities planų vyrai ir jaunos, daugiausia 20 – 29 metų amžiaus, niekur nedirbančios ir nesimokančios, sunkiai materialiai besiverčiančios, turinčios priklausomybę narkotinėms medžiagoms arba alkoholiui, kelis kartus teistos už panašias nusikalstamas veikas moterys. Nuteisti už turtinius nusikaltimus asmenys dėl padarytų veikų kaltina sunkią materialinę padėtį, pinigų pragyvenimui trūkumą, besaikį alkoholio vartojimą, girtumą, bendravimą su netinkamais asmenimis (buvusiais nuteistaisiais ir pan.), priklausomybę nuo narkotinių medžiagų ir kitas priežastis. Iš pateiktų atsakymų į anketos klausimus galima daryti išvadą, kad turtinių nusikaltimų priežastys tarp vyrų ir moterų yra labai panašios, nors priežastingumas tikrai skiriasi. Esminiai skirtumai tarp lyčių gali būti paaiškinami skirtingo auklėjimo, lūkesčių tos lyties atžvilgiu ir galimybių visuomenėje buvimu.

PASIŪLYMAI

1. Atsižvelgiant į tai, kad turtiniai nusikaltimai pirmiausia daromi dėl prastos materialinės padėties, kad asmenys, kurie bent kartą bausmę atliko laisvės atėmimo įstaigoje, neatsisako nusikalstamo amato, nes labai sunkiai gali susirasti darbą ar kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, taip pat paskaičiavus, kiek šių asmenų buvimas pataisos namuose kainuoja mokesčių mokėtojų

- pinigų palyginus su tuo, kokią žalą savo veikomis jie padaro, reikėtų rimtai persvarstyti laisvės atėmimo bausmės taikymą kai kuriuos turtinius nusikaltimus darantiems asmenims. Laisvės atėmimo bausmę už turtinius nusikaltimus derėtų panaikinti kaip nebeatitinkančią pagrindinių bausmės tikslų, galbūt ją pakeičiant bent minimaliai apmokamais viešaisiais darbais, kad žmogus turėtų socialiai naudingos veiklos, labiau nedegraduotų ir dar už tai gautų paskatinimą.
2. Įsigilinant į tai, kad nėra tokios bausmės, kuri atgrasintų nuo turtinių nusikaltimų neturinčius kito būdo pragyvenimui, reikėtų susirūpinti labiausiai socialiai pažeidžiamomis asmenų grupėmis skiriant didesnę finansavimą.
 3. Prevenciją vykdančių subjektų skatinimas (tiek moralinis, tiek materialinis) pakeltų jų iniciatyvumą ir norą geriau atlikti savo pareigas.
 4. Labai svarbu suvokti alkoholizmo problemą, aiškinti alkoholio žalą sveikatai, smerkti girtavimą, kelti visuomenės kultūrą, įdomiai tvarkyti laisvalaikį, rodyti gerą pavyzdį jaunimui. Apskritai, reikėtų pradėti mokytis linksmintis be alkoholinių gėrimų. O bet kokia iniciatyva mažinti alkoholio vartojimo paplitimą yra tik sveikintina.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084
2. Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 44-1073 (Nauja redakcija 2004-05-01)
3. Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr.32-1318
4. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato 2009 m. vasario 23 d. pažyma „Dėl prevencinio projekto „Saugi kaimynystė“ priemonių įgyvendinimo“ iš <http://www.vilnius.policija.lt/?lang=1&sid=208>; prisijungimo laikas: 2009-09-10
5. Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos 2009 m. 9 mėn. ataskaita. Vienam asmeniui išlaikyti įkalinimo įstaigose per dieną panaudota lėšų. Iš http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_kt&lang=1; prisijungimo laikas: 2009-10-12

Specialioji literatūra:

6. Abramavičius A. ir kt. Namų advokatas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
7. Ats. redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Kriminologija, Vilnius: Pradai, 1994.
8. Ats. redaktorė doc. dr. R. Lekavičienė. Psichologija šiandien. Kaunas: Technologija, 2008.
9. Ats. redaktorius R. Tidikis. Asmenybės dorovinės pozicijos ugdymas, Vilnius, 1982.
10. Ass. edit. Luckenbill D., Peck D. Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior, Volume II. Brunner Routledge, 2001.
11. Babachinaitė G. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m., Vilnius, 2008.
12. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis (I knyga), Vilnius: Eugrimas, 2000.
13. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992.
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2000.
15. Dobryninas A. ir kt. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008.
16. Drakšienė A., Stauskienė E. Nusikaltimai nuosavybei Lietuvos ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose, Vilnius, 1998.
17. Ellwood Ch., Lombroso's theory of crime. Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology, Vol. 2, No. 5. P. 717. Iš <http://www.vxu.se/bib>
18. Fedosiuk O. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė // Jurisprudencija, 2004, T. 60(52). P. 82-95.

19. Fedosiuk O., Nuosavybė ir turtas Civiliniame ir Baudžiamajame kodeksuose // Jurisprudencija 28(20), Vilnius, 2002.
20. Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
21. Finkelhor D., Ormrod R., Juvenile victims of property crime. Iš http://www.ncjrs.gov/html/ojjdp/jbul2000_12_2/contents.html (prisijungimo laikas: 2009-01-16)
22. Galinaitytė J., Rudzkiš T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema // Jurisprudencija, 2005, T. 70(62). P. 134-140.
23. Geis G. Pioneers in criminology. VII. Jeremy Bentham (1748-1832). The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, Vol. 46, No. 2 (Jul. - Aug., 1955). P. 168. Iš www.vxu.se/bib
24. Grasmick H., Green D., Legal punishment, social disapproval and internalisation as inhibitors of illegal behavior // Journal of criminal law and criminology. Vol. 71 (1980). P. 330. Iš www.vxu.se/bib
25. Grenda V. Kas yra nehumistinė priežastingumo teorija. Iš http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/Problemos_69/Vytautas_Grenda_Kas_yra_nehumistine...pdf (prisijungimo laikas: 2009-12-15)
26. Jovaišas K. Nusikaltimai nuosavybei (Baudžiamųjų įstatymų komentaras) // Teisės problemos, 1995, Nr. 3. P. 22.
27. Justickaja S., Gavėnaitė A. Recidyvinis nusikalstamumas: tyrimo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, 2009/3 (65). P. 37.
28. Justickis V. Kriminologija, I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
29. Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
30. Maguire M. and others. The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Clarendon Press. 1994.
31. Moras T. Utopija. Vilnius: Žaltvykštė, 2007.
32. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė, II knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
33. Rosenfeld R. Crime is the Problem: Homicide, Acquisitive Crime, and Economic Conditions // J Quant Criminol (2009) 25:287–306. Iš www.vxu.se/bib
34. Rudzkiienė V. Socialinė statistika. Vilnius, 2005.
35. Rudzkiš T. ir kt. Kriminologinių tyrimų metodika. Vilnius, 2000.
36. Sniečka V. ir kt. Makroekonomika. Kaunas: Technologija, 2005.
37. Stočkus K. Nuo daikto iki asmenybės. Vilnius, 1991.
38. Sutherland E., Conwell C. The Professional Thief. 1956.

39. Šimkus K. Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui // Jurisprudencija 15(7), 2000.
40. Uscila R. Viktimologijos pagrindai, Vilnius: NPLC. 2005.
41. 1968 m. Visuotinių žmogaus teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1991.
42. Williams K. Textbook on Criminology, 5th Edition. Oxford University Press, 2004.
43. Wright A. R., Miller J. M. Encyclopedia of criminology, Vol. 3. New York London: Routledge, 2005.
44. Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
45. „25 kadro“ istorija. Iš <http://www.technologijos.lt/n/technologijos/elektronika/straipsnis?name=straipsnis-2168>; prisijungimo laikas: 2009-11-19

Interneto tinklalapiai:

46. Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos – <http://www.kalejimudepartamentas.lt>
47. Lietuvos Aukščiausiojo teismo – <http://www.lat.lt>
48. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro – <http://www.nplc.lt>
49. Vidaus reikalų ministerija – <http://www.vrm.lt>
50. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės – <http://www.stat.gov.lt/>
51. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato – <http://www.vilnius.policija.lt>
52. UK National statistics – <http://www.statistics.gov.uk>
53. Federal Bureau of investigation – <http://www.fbi.gov>
54. National council for crime prevention (Švedija) – <http://www.bra.se>
55. Central statistics office Ireland. Statistics – <http://www.cso.ie>
56. Statistics Estonia – <http://pub.stat.ee>
57. Statistics Latvia – <http://data.csb.gov.lv/>
58. Public safety Canada – <http://www.publicsafety.gc.ca>

Bendaravičiūtė A. Turtinio nusikalstamumo priežastingumas / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. T Rudzkis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2009. – 64 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas turtinis nusikalstamumas, jo priežastingumas. Pirmoje teorinėje darbo dalyje pateikiamos turtinio nusikalstamumo ir priežastingumo sampratos, taip pat atskleidžiami pagrindiniai turtinio nusikalstamumo bruožai bei kriminologiniai rodikliai. Teorinės darbo dalies antrame ir trečiame skyriuose aptariant atskiras nusikalstamumo priežasčių teorijas ieškoma turtinio nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų jam atsirasti, analizuojami ekonominiai, socialiniai, psichologiniai, politiniai, teisiniai veiksniai. Antroje praktinėje dalyje remiantis atliktu tyrimu atskleidžiama turtinius nusikaltimus darančių asmenų charakteristika, apibendrinamos turtinio nusikalstamumo priežastys, taip pat nagrinėjamas ekspertų išsakytas požiūris į turtinių nusikaltimų priežastis ir asmenis, darančius šias veikas. Praktinėje dalyje taip pat nagrinėjamos esančios ir siūlomos naujos turtinių nusikaltimų prevencijos priemonės.

Pagrindiniai žodžiai: turtinis nusikalstamumas, turtinio nusikalstamumo priežastys, nusikaltėlio asmenybė, turtinių nusikaltimų prevencija.

Bendaravičiūtė A. Causation of property criminality / Master's Work in Criminal law and criminology. Supervisor dr. T. Rudzkis. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2009. – 64 p.

ANOTATION

In this Master's work it is analyzing the property criminality and its causality. The first theoretical part presents the concept of property criminality and concept of causation, as well as highlights the major features of property crime and criminological rates. Second and third sections discuss about the causes of property crime and the conditions of its origination, review economic, social, psychological, political and legal factors. The second practical part pays attention to characteristic of people who have committed property crimes, as well as issues experts' opinion about reasons of property crimes and criminal personality. In addition, the practical part reviews existing and propose new measures to prevent property crimes.

Keywords: property criminality, determinants of property crime, personality of criminal, property crime prevention.

TURTINIO NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASTINGUMAS

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: turtinis nusikalstamumas, turtinio nusikalstamumo priežastys, nusikaltėlio asmenybė, turtinių nusikaltimų prevencija.

Turtiniai nusikaltimai, iš jų ypač vagystės, sudaro didžiąją dalį visų nusikaltimų tiek Lietuvoje, tiek ir kitose valstybėse, todėl labai svarbu išsiaiškinti, kas gi skatina daryti tokio pobūdžio nusikalstamas veikas. Aiškinant nusikaltimų darymo priežastis susikūrė daug nusikalstamumo priežasčių teorijų. Kiekviena jų turi savo kertinį akmenį ir ne retai prieštarauja viena kitai, tačiau kuri yra teisingiausia net ir šiandien atsakyti sunku. Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjant atskiras nusikalstamumo priežasčių teorijas siekiama nustatyti būtent turtinio nusikalstamumo priežastingumą.

Turtinį nusikalstamumą lemia ne viena priežastis ar veiksnys, o jų sistema. Be to, norint išsiaiškinti bet kokios žmogaus veiklos priežastis, neįmanoma aplenkti žmogaus asmenybės analizės. Tai, jog ne visi žmonės daro nusikalstamas veikas, suponuoja idėją, kad viena iš nusikalstamumo priežasčių yra nusikaltėlio asmenybė. Todėl šiame darbe daug dėmesio yra skiriama turtinius nusikaltimus darančių asmenų charakteristikai. Pagrindinių už turtinius nusikaltimus nuteistų asmenų požymių nagrinėjimas leidžia išskirti tipinius asmenybės bruožus, būdingus šias nusikalstamas veikas darantiems asmenims.

Šiame darbe, kurį sudaro penki skyriai, nagrinėjamas turtinis nusikalstamumas, analizuojama jo sąvoka, šio reiškinio raida, lygis, struktūra, charakterizuojami turtinius nusikaltimus darantys asmenys ir įvardijamos priežastys bei veiksniai, kurie paskatina asmenis imtis neteisėtų veiksmų. Išanalizavus turtinio nusikalstamumo determinantus bei išskyrus esminius nuteistų už turtinius nusikaltimus asmenų bruožus, galima galvoti apie efektyvią šio reiškinio kontrolę bei numatyti prevencijos kryptis ir būdus.

CAUSATION OF PROPERTY CRIMINALITY

SUMMARY

Keywords: property criminality, determinants of property crime, personality of criminal, property crime prevention.

Property crimes, at most including theft, represents a large proportion of all crimes in Lithuania and other countries, so it is very important to know what promotes this kind of crimes. There are many alternative theories for the origin of criminal activity. Each has its own cornerstone and is often in conflict with each other, however even today it is difficult to answer which is most correct. The aim of this master's work is to define the causation of property crime considering different theories of criminality reasons.

Property crime is not determined by one cause or factor, but in their system. In order to find any causes of human activity, it can not be bypassed the human personality analysis. The fact that not all people have committed crimes, presupposes the idea that one of the causes of crime is the offender. Therefore, this master's work pays attention to characteristic of people who have committed property crimes. The analysis of convicted people allows to distinguish typical personality traits that characterize a man, who may commit property crime.

This master's work, which consists of five chapters, deals with property crime, analyze the concept of this phenomenon, criminality level and structure, characterize individuals that may commit property-related crimes and identify causes and factors that encourage people to take illegal action. Analysis of the determinants of property crime and personal features of individuals sentenced for property crimes can provide direction and methods of property crime prevention.

ANKETA

Turtinio nusikalstamumo priežastingumas

1. Padarytas nusikaltimas ir jo padarymo aplinkybės.

.....

.....

.....

2. Pagrindinė jo padarymo priežastis.

.....

.....

.....

3. Jūsų amžius.

4. Išsilavinimas:

- Pagrindinis.
- Vidurinis.
- Profesinis.
- Aukštasis neuniversitetinis.
- Aukštasis universitetinis.
- Nebaigtas (kuris?

5. Šeiminė padėtis:

- Vedęs/ištekėjusi.
- Nevedęs/netekėjusi.
- Išsituokęs (-usi).
- Našlys (-ė).
- Bendras gyvenimas nesusituokus.

6. Ar tarp šeimos narių yra teistų asmenų?

- Taip. Kuris šeimos narys buvo teistas?
Už kokius nusikaltimus?.....
- Ne.

7. Jūsų užsiėmimas veikos padarymo metu:

- Mokėtės.
- Dirbote.
- Nedirbote ir nesimokėte.

8. Ar veika buvo padaryta apsvaigus nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų?

- Taip. Nuo kurių?
- Ne.

9. Ar anksčiau buvote baustas administracine tvarka?

- Taip.

- Ne.
10. Ar anksčiau buvote teistas?
- Taip. Kada?.....
Už kokius nusikaltimus?.....
 - Ne.
11. Ar anksčiau buvote baustas laisvės atėmimo bausme?
- Taip. Už kokį nusikaltimą?
Kokios įtakos turėjo bausmės vykdymo įstaiga tolesnio gyvenimo būdui?
 - Ne.
12. Ar įtakos nusikaltimo padarymui turėjo konkreti susiklosčiusi situacija?
- Taip. Kokios?
 - Ne.
13. Ar nusikaltimas buvo suplanuotas?
- Taip. Kiek ilgai planuotas?
 - Ne.
14. Ar nusikaltimas buvo padarytas su bendrininku?
- Taip. Koks vaidmuo nusikaltimo daryme teko Jums?
Ar būtumėte veiką daręs vienas?
Ar veikiant bendrininku grupe yra lengviau išvengti baudžiamosios atsakomybės?.....
 - Ne.
15. Ar pažinojote nukentėjusį iki nusikaltimo padarymo? Ar jis turėjo įtakos apsisprendžiant, ar daryti veiką?
.....
16. Ar prieš nusikalsdamas žinojote galimą bausmę už konkretų pasirinktą nusikaltimą?
- Taip.
 - Ne.
17. Kas sulaikytų Jus nuo nusikaltimo padarymo?
.....
.....
18. Kuris iš motyvų būtų galėjęs Jus sulaikyti nuo nusikaltimo padarymo?
- Dorovė.
 - Pasmerkimas.
 - Bausmė. Kokia turėtų būti bausmė, kad Jūs nedarytumėte nusikaltimo?
19. Ar padarytas nusikaltimas atnešė naudos žiūrint iš dabartinės perspektyvos?
- Taip. Kokios?
 - Ne.
20. Kaip galėtumėte pasiteisinti dėl padaryto nusikaltimo?

.....
.....

21. Pasirinkite sau tinkamiausią teiginį:

- Esu nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių auka, tai nebuvo mano kaltė.
- Mano nusikaltimas iš tikrųjų niekam nepadarė didelės žalos.
- Tai lengvas uždarbis, todėl neverta net ieškoti teisėto pajamų šaltinio.
- Mano nusikaltimas buvo to nusipelnusių asmenų nubaudimas arba kerštas.
- Tie, kurie mane smerkia, iš tikrųjų yra veidmainiai, kurie patys daro nusikaltimus, tik geriau moka juos nusišlepti.
- Jaučiuosi pažeidęs visuomenės nuostatus dėl svarbesnių pareigų: šeimos, draugų ir pan.
- Jaučiuosi pažeidęs visuomenės nuostatus.

22. Kaip vertinate Lietuvos baudžiamąją politiką?

.....
.....
.....
.....

TURTINIO NUSIKALSTAMUMO PRIEŽASTINGUMAS

Eksperto vertinimas

Pareigos:

Vardas, pavardė:

1. Asmenų, kaltinamų turtinių nusikaltimų padarymu, bendri bruožai (amžius, išsilavinimas, turtinė padėtis, užimtumas, ankstesnis teistumas, priklausomybės ligos ir pan.). Kuo išsiskiria asmenys, darantys turtinius nusikaltimus?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Kokios priežastys dažniausiai paskatina asmenis daryti turtinius nusikaltimus?

.....
.....
.....
.....
.....

3. Ar skiriasi ir kuo skiriasi turtinių nusikaltimų priežastys tarp vyrų ir moterų?

.....
.....
.....
.....
.....

4. Kaip vertinate Lietuvos baudžiamąją politiką?

.....
.....
.....

Kuris iš motyvų galėtų sulaikyti asmenis nuo nusikaltimų darymo?

- Dorovė.
- Pasmerkimas.
- Bausmė. Kokia turėtų būti bausmė, kad asmenys nedarytų turtinių nusikaltimų?

.....

5. Kurį iš neutralizacijos metodų dažniausiai naudoja turtinius nusikaltimus darantys asmenys?
- Atsakomybės neigimas, kai asmuo neigia savo kaltę ir kaltina nepalankiai susiklosčiusias aplinkybes.
 - Žalos ar skriaudos neigimas, kai asmuo mano, kad nusikalstama veika niekam nebuvo padaryta žalos.
 - Nusikaltimo aukos neigimas, kai asmuo į padarytą nusikaltimą žiūri kaip į to nusipelnusių asmenų nubaudimą ar kerštą.
 - Pasmerktojo pasmerkimas, kai asmuo teigia, kad tie, kurie jį smerkia, iš tikrųjų yra veidmainiai, kurie patys daro nusikaltimus, tik geriau moka juos nusišlepti.
 - Apeliavimas į didesnę lojalumą, kai asmuo jaučiasi pažeidęs visuomenės nuostatas dėl svarbesnių pareigų: šeimos, draugų ir pan.